

Analysis of Hidden Meanings in the Curses of Nahj al-Balagha from the Perspective of Pragmatics (with a Focus on the Translation of Musavi Garmaroudi)

Aliasghar Shahbazi

1. Assistant Professor Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. E-mail: shahbazi@hum.ikiu.ac.ir

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:
24 July 2023

In Revised Form:
25 September 2023

Accepted:
2 October 2023

Published Online:
21 June 2024

Abstract

The reflection of the social culture of Arab life can be seen in many parts of the text of Nahj al-Balagha. Propositions of execration and cursing are one of the expressive linguistic elements of the culture of those times, which are important from different linguistic, psychological, and social dimensions. The use of these propositions by Imam Ali (PBUH) is sometimes strange and unfamiliar to the audience who is unfamiliar with the context of the speech, and transferring it to another culture from the context of translation seems to be an outstanding challenge due to the hidden aspects of meaning and cultural differences. These utterances, like many independent compounds such as proverbs, are connected to other parts of the text in terms of meaning and indicate a part of the social structure of Imam Ali's era. In the current research, relying on the descriptive-analytical method, based on pragmatics and situational context, an attempt is made to evaluate the implicit meanings of some of these meanings in Garmaroudi's translation of Nahj al-Balagha. Examining the situational and textual context of the use of speech acts of reproach and cursing in Nahj al-Balagha indicates the drawing of motives such as warning and neglect, disillusioning, humiliation, reprimand, surprise, and persuasion, along with due evaluation of the audience as well. The audience of these propositions were sometimes the relatives, friends, and people of the cities under the Imam's rule, and sometimes they were his enemies, which the Imam often used when complaining about and reproaching them. In the margin of his translation, Garmaroudi has pointed out the aspects of their meanings along with the semantics of a number of these expressions and has tried to create a correct concept of these types of expressions as infused within translation, by considering the secondary meanings of these expressions, such as contempt, expressing surprise, warning and reprimand, etc., and has put forth the interpretations within the translation.

Keywords: Nahj al-Balagha, execration, Garmaroudi's translation, implicit meaning, pragmatics.

Cite this The Author(s): Shahbazi, A.(2024). Analyzing the Hidden Aspects of Meaning in Nahj al-Balagha Reproaches from the Perspective of Pragmatics (Focusing on the translation of Mousavi Garmaroudi). J Journal of Adab-e-Arabi (Arabic Literature) (Scientific) Vol. 16, No. 2, Serial No. 40- Summer, (65-90). DOI: [10.22059/JALIT.2023.358284.612673](https://doi.org/10.22059/JALIT.2023.358284.612673).

1. Introduction

In Nahj al-Balagha, the social culture and natural fabric of Arab life can be observed in many different aspects. The curse statements are one of the expressive linguistic elements of the culture of those times that are important from various linguistic, anthropological, and psychological dimensions. The deliberate and purposeful selection of these expressions in Nahj al-Balagha, which sometimes reflect the Imam's (AS) tone of sharpness, severity, and seriousness, captures every audience's attention. These expressions, alongside supplicatory sentences, have a noticeable diversity and abundance that are used in their specific forms due to the position they hold and sometimes have metaphorical and secondary implications. The use of such expressions in Nahj al-Balagha may create suspicion for today's audience due to their lack of knowledge of the cultural content of Nahj al-Balagha; in other words, in Nahj al-Balagha, because of its distance from our time and the detachment of our generation from the foundation of our language, we find seemingly strange and unfamiliar words and authentic combinations that the reader (today) may struggle to understand some of the words and parts of the sentences, which is not a sign of weakness or ambiguity of words, but rather a lack of understanding on the reader's part. Supplicatory and curse sentences are often placed in the form of objections in various positions within the text structure and, due to their lack of syntactic connection with other parts of the sentence, they appear as superfluous and padding phrases (Ibn Athir, 1939/2: 183), in a way that their removal does not disrupt the syntactic structure of the sentence; this has led to their importance and functions not being properly examined, and with a superficial interpretation, their apparent purpose in translations is overlooked, and their cultural implications are neglected. Uniformity in equivalence selection, lack of attention to the situational context, and failure to mention the context in translating these phrases are often observed. As the late Dashti puts it, in the existing translations of Nahj al-Balagha, the main purpose of communication is often not followed, and with a literal translation of phrases, the real intentions of the speaker are not accessible (Dashti, 1391: 11).

In the analytical reading of these passages, in addition to the speaker and the text of the speech, other elements such as motivation, audience, and the context of the communication (including time, place, etc.) must be considered to clarify the prevailing atmosphere surrounding the delivery of these statements. One of the linguistic areas that focuses on the mentioned aspects and pays attention to the study of the language's functional dimension is Pragmatics. This approach seeks to rescue linguistic analyses from being stuck at the level of traditional semantics by using cognitive and communicative tools (Nik, 2005: 28). From a pragmatic perspective, the issue arises as to how listeners make inferences about the speaker's intentions from their words and how a significant part of the unsaid is considered part of the message of a text or utterance (Yule, 1393: 11). This issue marks the intersection of this modern branch of linguistics with translation, revealing the close connection between the two in unraveling the speaker's intentions.

2. Methodology

In this study, an attempt is made to examine the types of imprecatory statements in Nahj al-Balagha and investigate how these statements are translated in the translation by Garmaroudi. Furthermore, to provide a clear picture of the translator's performance in analyzing the evidence, reference is made to other contemporary translations such as Ayati, Faiz al-Islam, Dashti, Shahidi, Makarem Shirazi, and others, to highlight the differences in translation coordinates. It is noteworthy that Garmaroudi's translation stands out from other contemporary translations due to the marginal notes and research additions regarding the explanation of some of the rhetorical expressions and figurative language in Nahj al-Balagha (including imprecatory expressions). According to Khormashi, this translation contains around three thousand useful research annotations that distinguish it from other Persian translations (Garmaroudi, 1399: 1294).

Therefore, in this research, Garmaroudi's translation was chosen as the basis for examining the translation evidence. Additionally, to avoid dispersion and limit the scope of the research, prominent

and diverse evidence of imprecatory statements was selected, which the translator has analyzed the semantic aspects of in the margins of the translation.

This article aims to provide appropriate answers to the following questions in line with the focus of this study: a) What rhetorical functions do imprecatory statements in Nahj al-Balagha serve based on context and implicit conditions? b) To what extent has the translator (Garmaroudi) succeeded in conveying the hidden dimensions of meaning and implicit connotations of imprecatory statements?

3. Findings

From the perspective of applied linguistics, the implication of a statement derives from the whole of verbal communication; that is, the use of a proposition in an interactive context makes the intended meaning clear. Disregarding these implications in translation distorts the speaker's intention from its natural course and disrupts the logical structure of the text. In this study, examples of translating curse statements in Nahj al-Balagha, based on Mosavi Garmaroudi's translation, were analyzed. The audience of these statements has sometimes been close associates and residents of cities under the Imam's rule and at times his enemies, whom the Imam often addressed during moments of grandeur and complaint. A notable point in these statements is that their usage is accompanied by audience assessment, and the Imam indirectly urges his audience to perform or refrain from certain actions by relying on persuasive or emotional influence. Due to their diverse connotations and specific ideological and cultural significance, these statements hold particular importance in translation. As revealed in this analysis, the secondary meanings derived from these expressions somehow complement their explicit meanings, requiring an examination of the situational context and linguistic structure. Examining the situational and textual context of the usage of curse statements in Nahj al-Balagha indicates the depiction of motivations such as warning and vigilance, contempt and reproach, expressing wonderment, persuasion, and more.

Unlike most contemporary translators, Garmaroudi, in translating some of these curse statements, has paid sufficient attention to the position of the speaker, the diversity of the audience, and the context of the application of these statements. For example, in the translation of the phrase "لا أبا لكم," according to its application context, he equated it to "fathers of forgiveness" (in reproaching allies) and the equivalent of "fatherless" (in reproaching enemies), while in most contemporary translations, this distinction in equivalence is not observed, and the explicit meaning of the phrase is considered in the translations. In some statements, such as the translation of "تكلتك أمك," like other translators, he has rendered the explicit meaning (desiring death); however, this concept does not align with the speaker's intention and the conversational context.

تحلیل وجوه پنهان معنا در نفرین‌های نهج‌البلاغه از منظر کاربردشناسی (با تمرکز بر ترجمه موسوی گرمارودی)

علی اصغر شهبازی^۱

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: shahbazi@hum.ikiu.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

بازتاب فرهنگ اجتماعی زندگی عرب‌ها را می‌توان در بسیاری از بخش‌های نهج‌البلاغه ملاحظه کرد. گزاره‌های نفرین در نهج‌البلاغه یکی از عناصر زبانی گویای فرهنگ آن روزگاران است که از ابعاد مختلف زبانی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی اهمیت دارد. کاربرد این گزاره‌ها از زبان امام علی (ع)، گاه برای مخاطب ناآشنا با فضای سخن، غریب و نامأنوس بوده و انتقال آن به فرهنگ دیگر از بستر ترجمه، به دلیل وجوه پنهان معنا و افتراق فرهنگی، چالشی برجسته به نظر می‌آید. این پاره‌گفت‌ها، همانند بسیاری از ترکیب‌های مستقل چون امثال، از نظر معنا در پیوند با اجزای دیگر متن قرار دارد و گویای بخشی از ساختار اجتماعی دوره امام علی (ع) است. در پژوهش حاضر با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی و از منظر کاربردشناسی، تلاش می‌شود دلالت‌های ضمنی شماری از این تعابیر در ترجمه موسوی گرمارودی از نهج‌البلاغه مورد ارزیابی قرار گیرد. بررسی بافت موقعیتی و زبانی کاربردهای گفتاری نفرین در نهج‌البلاغه، حاکی از ترسیم انگیزه‌هایی چون هشدار، غفلت‌زدایی، تحقیر و توبیخ، ترغیب و اظهار شگفتی، همراه با مخاطب‌سنجی است. مخاطبان این گزاره‌ها گاه نزدیکان، یاران و مردم شهرهای تحت فرمانروایی امام بوده و گاه دشمنان وی بوده‌اند که اغلب امام در هنگام گلایه از آن‌ها به کار برده است. گرمارودی در حاشیه ترجمه خود ضمن معناشناسی اغلب این تعابیر، به وجوه معانی آن‌ها اشاره کرده است و تلاش داشته با در نظر گرفتن دلالت‌های ثانویه این تعابیر، چون تحقیر، اظهار شگفتی، هشدار، توبیخ و غیره، مفهومی درست از این گونه تعابیر در ترجمه بیان دارد.

نوع مقاله:

علمی- پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۲/۰۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۰۷/۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۷/۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۴/۰۱

واژه‌های کلیدی: نهج‌البلاغه، نفرین، ترجمه گرمارودی، دلالت ضمنی، کاربردشناسی.

استناد: شهبازی، علی اصغر؛ (۱۴۰۳). تحلیل وجوه پنهان معنا در نفرین‌های نهج‌البلاغه از منظر کاربردشناسی (با تمرکز بر ترجمه موسوی گرمارودی) // ادب عربی، ادب عربی سال ۱۶،

DOI: 10.22059/JALIT.2023.358284.612673

شماره ۲، تابستان، شماره پیاپی ۴۰ - (۹۰-۶۵).

۱. مقدمه

در نهج‌البلاغه فرهنگ اجتماعی و بافت طبیعی زندگی عرب را می‌توان در بسیاری بخش‌های مختلف آن ملاحظه کرد. گزاره‌های نفرین یکی از عناصر زبانی گویای فرهنگ آن روزگاران است که از ابعاد مختلف زبانی، مردم‌شناسی و روان‌شناسی اهمیت دارد. گزینش آگاهانه و منظورمند این تعابیر در نهج‌البلاغه که گاه حاکی از لحن تند، گزنده و جدی امام (ع) دارد توجه هر مخاطبی را به خود جلب می‌سازد. این تعابیر در کنار جمله‌های دعائی، تنوع و فراوانی قابل توجهی دارند که به اقتضای مقام در قالب‌های خاص خود به کار رفته و گاه دلالتی مجازی و ثانویه دارند. کاربست چنین تعابیری در نهج‌البلاغه می‌تواند به دلیل بی‌اطلاعی مخاطب امروز از محتوای فرهنگی نهج‌البلاغه، شبهه آفرین باشد؛ به تعبیری دیگر،

در نهج‌البلاغه به خاطر دوری آن از روزگار ما و نیز گسستگی مردم نسل ما از شالوده زبانمان، گاه واژگانی به ظاهر غریب و نامأنوس و ترکیب‌هایی اصیل می‌یابیم که شاید خواننده (امروزی) از درک برخی از واژگان و پاره‌ای از جمله‌ها بازماند و این نشان از ضعف واژه‌ها یا سستی معنا نیست؛ بلکه کوتاهی درک خواننده آن است (عبده، بی‌تا/ ۱: ۵).

جمله‌های دعا و نفرین اغلب در قالب معترضه در موقعیت‌های مختلف ساختار متن قرار می‌گیرند و به دلیل عدم پیوند نحوی با سایر اجزای جمله، به ظاهر، عباراتی زائد و حشو انگاشته می‌شوند (ابن اثیر، ۲/۱۹۳۹: ۱۸۳). به گونه‌ای که حذف آن‌ها در ساختار نحوی جمله به کار رفته خللی وارد نمی‌کند؛ این مسئله موجب شده اهمیت و کارکردهای آن‌ها نیز به درستی بررسی نشود و با برداشتی سطحی، مقصود ظاهری آن‌ها در ترجمه‌ها بازتاب و دلالت‌های فرهنگی آن‌ها فرو گذاشته شود. یکنواختی در معادل‌گزینی، کم‌توجهی به بافت موقعیتی و عدم ذکر قرینه در برگردان این پاره‌گفت‌ها در اغلب ترجمه‌ها ملاحظه می‌شود. به تعبیر مرحوم دشتی، در ترجمه‌های موجود نهج‌البلاغه، غالباً اصل پیام‌رسانی رعایت نشده و با ترجمه ظاهری عبارات، اهداف واقعی گوینده قابل دسترسی نیست (دشتی، ۱۳۹۱: ۱۱). در خوانش تحلیلی این پاره‌گفتارها افزون بر گوینده و متن گفتار، عناصر دیگر چون انگیزه، مخاطب و فضای مخاطبه (اعم از زمان، مکان و غیره) را باید در نظر داشت تا فضای حاکم بر القای این گزاره‌ها روشن گردد. یکی از حوزه‌های زبان‌شناسی که با اهتمام به موارد مذکور، به مطالعه بعد کاربری زبان توجه دارد، کاربردشناسی (Pragmatics) است. رویکردی که تلاش دارد بررسی‌های زبانی را به مدد دو ابزار شناختی و ارتباطی، از توقف در سطح معناشناسی سنتی نجات دهد (صحراوی، ۲۰۰۵: ۲۸). در نگرش کاربردشناختی، این مسأله مطرح است که چگونه شنوندگان برای فهم منظور گوینده به استنباط‌هایی از کلام وی دست می‌زنند و چگونه بخش بزرگی از ناگفته‌ها جزء پیام یک متن یا گفته محسوب می‌شود (بول، ۱۳۹۳: ۱۱). مسأله‌ای که نقطه تلاقی این شاخه نوین از زبان‌شناسی را با ترجمه رقم می‌زند و از پیوند تنگاتنگ آن دو در گره‌گشایی منظور گوینده پرده برمی‌دارد. با توجه به این مهم، در این جستار، تلاش می‌شود پس از تبیین اقسام گزاره‌های نفرین در نهج‌البلاغه، به بررسی چگونگی برگردان این پاره‌گفت‌ها در ترجمه موسوی گرمارودی، پرداخته

شود. ضمن آن که برای ارائه تصویری روشن از عملکرد این مترجم در تحلیل شواهد، به برگردان‌های معاصر دیگر چون ترجمه آبتی، فیض الاسلام، دشتی، شهیدی، مکارم شیرازی و غیره، اشاره گردید تا با سنجش مقایسه‌ای میان ترجمه‌ها، مختصات ترجمه گرمارودی نمایان‌تر گردد. نکته قابل توجه آن که ترجمه گرمارودی به دلیل حاشیه‌نگاری‌ها و افزوده‌های تحقیقی در باب شرح برخی اصطلاحات و تعابیر کنایی نهج‌البلاغه (از جمله تعابیر نفرین)، از ترجمه‌های معاصر دیگر، متمایز است؛ به اعتقاد خرمشاهی در این ترجمه، در حدود سه‌هزار مورد حواشی تحقیقی مفید وجود دارد که از این منظر همانندی در میان ترجمه‌های فارسی ندارد (گرمارودی، ۱۳۹۹: ۱۲۹۴)؛ از این رو، در پژوهش حاضر مبنای بررسی ترجمه شواهد، ترجمه گرمارودی انتخاب گردید. همچنین، برای پرهیز از پراکنده‌گویی و نیز محدود شدن دایره پژوهش، تلاش گردید شواهدی برجسته و متنوع از گزاره‌های نفرین انتخاب گردد که مترجم در حاشیه ترجمه خود به تحلیل وجوه معنایی آن پرداخته است. در راستای مورد پژوهی مقاله حاضر، سعی بر آن است به پرسش‌های زیر پاسخی مناسب ارائه شود: الف) پاره‌گفتارهای نفرین با تکیه بر بافت و شرایط فرا متنی چه کارکردهای دلالتی در نهج‌البلاغه دارند؟ ب) مترجم (گرمارودی) تا چه میزان در انتقال ابعاد پنهان معنا و دلالت‌های ضمنی گزاره‌های نفرین تاب موفق بوده است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

در باب بررسی ساختارهای نفرین در نهج‌البلاغه پژوهش‌های مستقل محدودی در قالب مقاله به انجام رسیده است که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: کیانی و زارع (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «سبک‌شناسی ادبی نکوهش‌های امام علی (ع) در نهج‌البلاغه» شماری از تویخ‌ها و نکوهش‌های امام علی (ع) را از منظر سبکی بررسی کرده‌اند. از نگاه نگارندگان این جستار، نکوهش از نظر بلاغی اسلوب خاصی از سخن را اقتضا می‌کند تا تأثیر تربیتی برجسته بر جای نهد. چگونگی گزینش واژگان، تصویرسازی و نظم موسیقایی شماری از این گونه از جمله‌ها در این پژوهش بررسی شده است. توحیدلو (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «ماهیه السبّ واللعن عند الإمام علی (ع) فی نهج‌البلاغه» ضمن اشاره به تفاوت دلالتی واژه‌های «سبّ» و «لعن»، به تقسیم‌بندی گونه‌های نکوهش و ذم افراد در کلام علوی پرداخته است.^۱ میراحمدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوایی و ساختاری نفرین‌های نهج‌البلاغه»، به طبقه‌بندی مضمونی نفرین در نهج‌البلاغه پرداخته‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که این تعابیر با رعایت اصل نزاهت، بار تربیتی برای همگان دارد و هدایت‌گری جمع از آن‌ها قصد شده و اغلب برای روشن‌گری و بیدارسازی افراد ایراد شده است. اقبالی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «نشانه‌شناسی و تحلیل فرا متنی برخی از کنایات در نهج‌البلاغه» ساختارهای کنایی چون «تُکَلِّتُکَ أُمُّکَ»، «هَبَلْتَهُمُ الْهَبُولَ»، «لله أבוهم» و «ویحک» را بررسی کرده و معتقد است این گونه تعابیر کنایی از ویژگی‌های سبکی عصر جاهلی و صدر اسلام است و کاربرد آن بر زبان معصومین (ع) بیش‌تر برای تعریض و عمدتاً استعطافی است که در مقام جلب نظر مخاطب همراه با نکوهش بوده است (اقبالی، ۱۳۹۶: ۲۵۳). میرزایی و خاتمی (۱۴۰۰) در جستاری با عنوان «نقدی بر ترجمه کنایات در نهج‌البلاغه» معتقدند برای معنایابی اجزای مرکب این گونه از تعابیر می‌بایست به قرآینی همچون سیاق کلام، فضا و

سبب صدور و غیره توجه کرد. از نگاه نگارندگان این کنایات در ادبیات کهن عرب، فراتر از مفهوم ذمی که نگاهی رایج و باوری عمومی است، به کار می‌رفتند (میرزایی و خاتمی، ۱۳۹۸: ۱۲۸). در پژوهش‌های یادشده به جز جستار اخیر، بررسی برگردان فارسی تعابیر مبتنی بر نفرین مورد توجه نبوده و عمدتاً مختصات بلاغی و ادبی شماری از این تعابیر بررسی شده است. در جستار اخیر نیز فقط تمرکز بر برگردان دو عبارت «لا ابا لک» و «لا ابا لغیرک» بوده است. راهکارهای نکوهش در نهج‌البلاغه چنان که در ادامه خواهد آمد، محدود به قالب‌های خاص نفرین نیست؛ چراکه گاه تحقیر یا توصیف ویژگی ناپسند اشخاص در قالب امثال یا اسامی و القاب حیوانات بیان شده است که بار ارزشی و اقناع‌گری داشته و گویای بخشی از فرهنگ و ساختار اجتماعی دوره امام علیه‌السلام است. گفتنی است پژوهش‌هایی نیز از بستر کاربردشناسی به مطالعه نهج‌البلاغه پرداخته‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به «جستاری در نهج‌البلاغه از منظر نظریه زبانی کارگفت» (کاظمی، ۱۳۹۳)، «تحلیل متن‌شناسی خطبه شقشقیه بر اساس نظریه کنش گفتاری «سرل» (نجفی ایوکی و دیگران، ۱۳۹۶)، «گفتمان‌کاوی احتجاج در سخنان امام علی (ع) پژوهشی با رویکرد کاربردشناسی» (عنافچه و گنجیان، ۱۴۰۱) و غیره، اشاره کرد. در هیچ‌کدام از پژوهش‌های یادشده، برگردان پاره‌گفت‌های نفرین در ترجمه نهج‌البلاغه گرمارودی مورد اهتمام نبوده و جستار پیش‌رو نخستین پژوهشی است که از منظر کاربردشناسی به تحلیل و بررسی وجوه معانی این پاره‌گفت‌ها پرداخته است.

۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۱. نگاهی به ترجمه نهج‌البلاغه موسوی گرمارودی

ترجمه نهج‌البلاغه گرمارودی چنان که از گفته‌های مترجم در پایان ترجمه هویدا است در سال ۱۳۸۶ آغاز و تا بازنگری و نشر آن نزدیک به هفت سال به طول می‌انجامد (گرمارودی، ۱۳۹۹: ۱۲۸۹). نشر این ترجمه، نثر معیار و امروزی است و به تعبیر خرمشاهی «نوعی عطر تألیفی و تألیف گونه دارد» (همان: ۱۲۹۴). مترجم تلاش داشته در حد امکان سجع و موسیقی عبارات نهج‌البلاغه را در ترجمه بازتاب دهد. این ترجمه سجع‌محور از سوی انتشارات قدیانی در سال ۱۳۹۴ ش به نشر رسید. افزون بر بازتاب ابعاد آوایی و اهتمام به سطوح سبکی متن مبدأ متناسب با مقتضیات زبان فارسی، آنچه این ترجمه را نسبت به دیگر ترجمه‌های معاصر متمایز می‌سازد، تعلیقاتی است که مترجم در ستون دوم در کنار متن عربی آورده تا مخاطب را در درک بهتر متن یاری رساند. این شرح‌ها تقریباً در بیشتر صفحات ترجمه مشاهده می‌شود. در این بخش مترجم به بیان نکته‌های تاریخی، معرفی اعلام و استناد به پاره‌ای از اشعار کهن در توضیح متن، پرداخته است. اشاره به اختلاف نسخ نهج‌البلاغه و قرائت و تفسیر راجح از میان این نسخ، مطلب مهمی است که در برخی از صفحات این بخش به چشم می‌آید. گفتنی است نسخه اساس ترجمه گرمارودی اگرچه «صبحی صالح» است؛ اما برای تصحیح برخی لغزش‌ها در این نسخه، به نسخه تحقیق‌های «شیخ فارس حسون» و «شیخ قیس العطار» نیز مراجعه کرده است. مترجم در بخش حاشیه ترجمه خود، با مراجعه به منابع اصیل لغت به شرح واژه‌ها و تعابیر و گاه کاربرد قرآنی واژه‌ها اشاره داشته

است. تحلیل وجوه معانی تعابیر کنایی و گزاره‌های دعا و نفرین نیز در این حواشی وجود دارد که در گره‌گشایی از متن نقشی مهم دارد.

۲-۲. تعریف کاربردشناسی و مبانی آن

کاربردشناسی (Pragmatics) اصطلاحی است که به‌طور سنتی به همراه معنی‌شناختی و نحو، سه شاخه زبان‌شناسی را تشکیل می‌دهند. در زبان‌شناسی نوین، این حوزه به مطالعه زبان از نقطه نظر کاربر زبان می‌پردازد. کاربرد این اصطلاح در مفهوم نوین آن به فیلسوفی به نام «چارلز موریس» (Charles Morris) در سال ۱۹۸۳ م برمی‌گردد. از نظر موریس، کاربردشناسی یکی از علمی است که به همراه معنی‌شناسی و نحو، با هم نشانه‌شناسی را شکل می‌دهند (آگاگل‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۴۰ - ۱۴۱). جورج یول (George Yule) در تعریف این رویکرد از زبان‌شناسی می‌نویسد: «کاربردشناسی بررسی منظور گوینده است. این‌گونه بررسی ناگزیر تفسیر منظور افراد را در یک بافت خاص و همچنین، چگونگی تأثیر آن بافت بر پاره‌گفت را نیز در برمی‌گیرد و مستلزم توجه به این نکته است که چگونه سخن‌گویان کلام خود را با در نظر گرفتن مخاطب، مکان، زمان و شرایط حاکم، سازمان‌دهی می‌کنند» (یول، ۱۳۹۳: ۱۱). برخی دیگر «بررسی معنی در بافت» را بهترین توصیف برای کاربردشناسی می‌دانند و معتقدند به دلیل تنوع نظریه‌ها و آموزه‌های فکری سازنده کاربردشناسی، تعاریف این حوزه متنوع است (چیمن، ۱۳۹۸: ۱۸) ضمن آن که ارتباط با شاخه‌های معرفتی دیگر چون فلسفه، منطق، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و غیره، دامنه مطالعاتی این حوزه را گسترده ساخته است (بن‌ظافر الشهری، ۲۰۰۴: ۲۴). با توجه به این تعاریف، روشن است که تحلیل کاربردشناختی از توجه صرف به سطح دستوری و معنایی جمله پا را فراتر می‌نهد و با تکیه بر سه عنصر «گوینده»، «مخاطب» و «بافت متن» برای نیل به مقصود گوینده، به تفسیر گفته می‌پردازد. در ادامه به دو حوزه مهم کاربردشناسی، نظریه کنش‌گفتاری و بافت موقعیتی اشاره می‌شود. گاه برای کنش‌گفتار مترادف‌هایی چون کارگفت، پاره‌گفتار، کنش بیانی و مانند آن به کار می‌رود.

۲-۲-۱. نظریه کنش‌گفتاری (کارگفت)

مبحث کنش‌گفتار از مباحث مهم در کاربردشناسی است که برای اولین بار توسط جان آستین (Austin) مطرح شد و بعد هم سرل (Searle) نظرات خود را بر آن افزود. آستین معتقد بود از طریق زبان می‌توان افعال متنوعی را انجام داد؛ به عبارت دیگر، افراد برای بیان منظور خویش تنها پاره‌گفته‌هایی حاوی کلمات و ساختارهای دستوری تولید نمی‌کنند، بلکه از رهگذر آن پاره‌گفت‌ها اعمالی را نیز انجام می‌دهند. این اعمالی را که پاره‌گفت‌ها انجام می‌دهند عموماً «کنش‌های گفتاری» می‌نامند (یول، ۱۳۹۳: ۶۶). از نگاه صاحب‌نظران حوزه کاربردشناختی، از طریق بررسی ساخت نحوی جمله نمی‌توان معنای آن را درک کرد و در شناخت معنا، باید به جای جمله، «پاره‌گفتار» (Utterance) مورد بررسی قرار گیرد تا به معنای بافت و در درک مفهوم توجه شود. پاره‌گفتارها، گفته‌هایی هستند که در یک زمینه خاص ساخته می‌شوند و نیروی خاصی دارند که این نیرو لزوماً به فرم بیان مربوط نیست. مثلاً جمله «باران می‌بارد» معنایی دارد، اما بسته به متن نیروی گفته (هدف گفته) می‌تواند به‌گونه‌ای باشد که گوینده از آن برای اطلاع‌رسانی یا

هشدار استفاده کند. پاره‌گفتارها می‌توانند از یک جمله، یک گروه از جمله‌ها یا حتی یک کلمه ساخته شوند (تیموری، ۱۴۰۰: ۳۲۳). آستین پاره‌گفت‌های کنشی را به سه قسم تقسیم می‌کند: الف) کنش بیانی (Locutionary Act): که همان معنای ظاهری ادای جمله است؛ ب) کنش منظوری (Illocutionary Act): منظور و نیت گوینده از بیان جمله است، می‌توان آن را با معانی و کارکردهای ثانویه جمله‌ها منطبق دانست؛ ج) کنش تأثیری (Perlocutionary Act): تأثیری است که کنش منظوری بر مخاطب می‌نهد و از ادای جمله به دست می‌آید (نک: ختام، ۲۰۱۶: ۹۰).

نظریه آستین در باب کنش‌گفتار و طبقه‌بندی گونه‌های آن، به تدریج در پژوهش‌های زبان‌شناسان دیگر رو به تکامل نهاد و کمبودهای آن جبران گشت. جان سرل، یکی از بارزترین زبان‌شناسانی بود در این تکامل ایفای نقش کرد. در نگاه وی زبان پدیده اجتماعی است و کنش‌های گفتاری به جهت درک ماهیت واقعیت اجتماعی اهمیت دارند. تقسیم‌بندی سرل از اقسام کنش به شرح ذیل بود:

۲-۲-۱-۱. کنش اظهاری (Representative)

گفتاری که حالتی یا حادثه‌ای را توصیف می‌کند یا گوینده عقیده خود را درباره صحت و سقم مطلبی اظهار می‌دارد؛ مانند گزارش، فرضیه، اظهارنظرها، ادعاها: «ایران کشور پهناوری است».

۲-۲-۱-۲. کنش ترغیبی (Directive)

گفتاری که مخاطب را به انجام کاری درگیر می‌کند؛ یعنی گوینده می‌خواهد شنونده کاری انجام دهد. کنش‌های ترغیبی طیف وسیعی از انواع کنش‌های کلامی را تشکیل می‌دهد: از قبیل پرسیدن، دعا، نفرین، اخطار، اعتراض، هشدار، امر، نهی و غیره؛ اما ماهیت هر یک از این کنش‌ها با یکدیگر متفاوت و شیوه بیان آنها با توجه به شخصیت مخاطب و متغیرهای اجتماعی از قبیل سن، جنس، منزلت اجتماعی و نظایر آن تفاوت دارد.

۲-۲-۱-۳. کنش عاطفی (Expressive)

گفتاری که بدان وسیله گوینده احساسات و دیدگاه‌های خود را در باب امری بیان می‌کند: مثل عذرخواهی، شکایت، تشکر، تبریک، خوش آمد و...؛ «غذای خوشمزه‌ای بود».

۲-۲-۱-۴. کنش تعهدی (Commissive)

گفتاری که گوینده را به انجام کاری در آینده متعهد می‌کند، مثل قول و تهدید (وعد و وعید) و ضمانت: «فردا برایت کتاب می‌خرم»؛ «اگر کتاب را نخری پولم را پس می‌گیرم».

۲-۲-۱-۵. کنش اعلامی (Declarative)

عمل گفتاری که وضع با امری را در جهان تغییر می‌دهد یا منجر به وضعیت نوینی می‌شود. مثل خواندن خطبه عقد که دو نفر را نسبت به هم زن و شوهر اعلام می‌کند یا استعفا، یا از مذهبی به مذهب دیگر درآمدن (همان: ۲۷۰).

۲-۲-۲. بافت موقعیتی

بافت یا بستر گفته عاملی برای تعیین محتوای پاره‌گفتارها در موقعیت‌های مختلف است که منجر به پیوند و انسجام مطالب به یکدیگر می‌شود. به گونه‌ای که برای فهم مقصود گوینده در هر کنش گفتاری باید به بافت و موقعیت متن توجه نمود (عربی و اشراق‌پور، ۱۳۹۸: ۱۷۲). بافت موقعیت

(Context of situation) کلیه شرایط موجود و ممکن مرتبط اعم از زبانی (کلامی) و فرازبانی (غیرکلامی) پیرازبانی و شرکت‌کنندگان دخیل در تولید، تفسیر و تحلیل گفتمان را بافت می‌گویند. بافت به دو نوع زبانی و غیرزبانی تقسیم می‌شود. بافت غیرزبانی را بافت فیزیکی، محیطی یا بافت اجتماعی و یا بافت موقعیت نیز می‌نامند (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۹).

در رویکرد کاربردشناختی به ترجمه، سعی می‌شود نه تنها معنای مصداقی، بلکه به شیوه کاربرد گفته‌ها در موقعیت‌های ارتباطی و برداشت از آن‌ها در هر بافت توجه گردد. به‌عنوان مثال معنای ضمنی، تلمیح و جنبه‌های میان فردی ارتباط مانند تضمّن، لحن، سیاق و نظایر آن منتقل شود. بسیاری از دیدگاه‌های منظورشناسی در نظریه‌های مختلف ترجمه چون نظریه مناسبت (Direct Translation) و نظریه اسکوپوس (Skopos Theory) گنجانده شده است. در ترجمه منظورشناختی بر محتوای متن تأکید می‌شود نه صورت زیباشناختی، صورت دستوری یا بافت فرهنگی آن. رساله‌های علمی، اسناد دولتی و دستورالعمل‌ها، راهنماها یا شرح‌هایی که به زبان‌های مختلف روی کالاهای بسته‌بندی شده نوشته می‌شود، نمونه‌هایی از ترجمه منظورشناختی هستند (شاتلورت و کاوی، ۱۳۸۵: ۲۰۴ - ۲۰۵).

۲-۲-۳. چستی پاره‌گفتار و تمایز آن با جمله

چنان‌که پیش‌تر بیان شد مقصود از «پاره‌گفتار» (Utterance) شکل تولیدی و تحقق مادی جمله است (لایتنر، ۱۳۹۱: ۵۴)؛ در نگرش کاربردشناسی و تحلیل گفتمان، «پاره‌گفتار» در مقابل «جمله» مطرح می‌شود و به‌عنوان واحد تحلیل به کار می‌رود؛ به عبارت دیگر، معنی‌شناسی به جمله می‌پردازد و کاربردشناسی به پاره‌گفتار. یک پاره‌گفتار حالتی از تولید یک جمله یا تکه‌ای از یک جمله است که در بافتی واقعی توسط یک سخنگوی واقعی تولید می‌شود و دارای ویژگی‌های فیزیکی و زمانی-فضایی خاصی هست که جمله واجد این ویژگی‌ها نیست؛ برای مثال در جمله «شما را فردا در اینجا خواهیم دید» بر اساس قائل و بافت می‌تواند خصیصه پاره‌گفتارانه متمایزی یابد که می‌توان آن را با گفتن زمان و مکان دقیق رخدادش توصیف کرد؛ مثلاً با گفتن این‌که پاره‌گفتار مورد بحث در ساعت ۱۱:۴۰ دقیقه صبح روز دوشنبه در دفتر یک مدرس دانشگاه با لحنی آرام بر زبان جاری شده که با تغییر ضمیر و ارجاع آن به قائل دیگر پاره‌گفتار دیگری از همان جمله، با مشخصه کاربردشناختی متمایز منتزع می‌گردد. برای مثال بگوییم که این پاره‌گفتار را مدیر یک مؤسسه انتشاراتی، در ساعت ۹:۳۰ دقیقه سه‌شنبه با عصبانیت و با صدای بلند گفته است. چنان‌که مشخص است تفاوت‌های معنایی دو پاره‌گفتار وجه اشتراکی با معنی جمله ندارد؛ بنابراین، هر بحثی درباره بافت، سخنگو و شنونده محدود به توصیف پاره‌گفتار است نه جمله. جمله‌ها ساختارهای زبان‌شناختی انتزاعی هستند، آن‌ها دارای بافت سخنگو و شنونده نیستند (چپمن، ۱۳۹۸: ۵۰ - ۵۱).

۲-۳. تعابیر نفرین یک واقعیت زبانی و فرهنگی

حضور گزاره‌های نفرین به‌عنوان یک واقعیت زبانی جهان‌شمول در همه زبان‌ها، امری طبیعی است. این گونه تعابیر که با ساختار فرهنگی و نظام اجتماعی ملت‌ها درهم‌تنیده، بخشی از کاربردهای زبانی مردم دنیاست و شیوه بیان و رفتار افراد جامعه را منعکس می‌سازد (پیش‌قدم و

همکاران، ۱۳۹۳: ۴۷ - ۴۸). در فرهنگ عرب جاهلی، اختلاف، رقابت و کشمکش‌های قبیله‌ای، یکی از عوامل گسترش غرض هجو و پیدایش ساختارهای نفرین و ذم بوده است. برخی از این تعابیر در متون ادبی کهن قابل ملاحظه است. اصطلاح دعائی «آبِيتَ اللَّعْنِ» به‌عنوان یکی از گزاره‌های رایج در دوره جاهلی بوده است که هنگام تحیت و احترام به پادشاهان و امرا گفته می‌شد و مقصود از آن آرزو برای دور ماندن وی از نفرین‌ها بود. برای مثال «نابغه ذبیانی» (۶۰۵ م) در مدح پادشاه حیره، «نعمان بن منذر» سروده خود را این‌گونه آغاز کرده است:

أَتَانِي آبِيتَ اللَّعْنِ أَنْكَ لَمْتَنِي
وَتَلِكَ الْتِي أَهْتَمَّ مِنْهَا وَأَنْصَبُ
(نابغه ذبیانی، ۱۹۷۶: ۵۴)

ترجمه: به من خبر رسیده - از تو هر ناسزایی دور باد! - که مرا سرزنش کرده‌ای، این همان چیزی است که مرا اندوهگین و رنجور می‌سازد. ابن سیده (متوفای ۴۵۸ ق) شماری از این تعابیر را در فصلی از کتاب *المختص* خود با عنوان «الرَّجُلُ يَدْعُو عَلَى الرَّجُلِ بِالْبَلَايَا» آورده است (ابن سیده، ۳/۱۹۹۶: ۳۸۸). راغب اصفهانی (متوفای ۴۰۱ ق) نیز در کتاب *محاضرات الأدباء* به تعابیر دشنام‌گونه اشاره کرده و به تبیین اغراض استفاده از این‌گونه جمله‌ها می‌پردازد. وی این بخش از کتاب خود را ذیل عنوان «مَا جَعَلْتَهُ الْعَرَبُ تَعْجِبًا مِنَ الشَّتْمِ» مطرح کرده است. در این بخش به نقل از ابوالعلاء آمده است: «دشنام پسندیده آن باشد که ارباب مروّت بتوانند آن را در مجالس بیان دارند و ارباب ادیان بتوانند آن را روایت کنند» (راغب اصفهانی، ۱/۱۳۷۱: ۱۰۳). با بررسی برخی از این گزاره‌ها، به نظر می‌رسد معانی اولیه شماری از آن‌ها، تغییر یافته یا دست کم به دایره دلالتی آن‌ها افزوده شده است، به گونه‌ای که برخی از این تعابیر مقصودی کاملاً متفاوت از ظاهر خود افاده می‌کنند و از نفرین به ستایش تغییر یافته‌اند (السید، ۲۰۲۰: ۷۲۸)؛ این فارس نمونه‌هایی از این موارد را در ذیل عنوان «مَنْ سَنَّ الْعَرَبُ مَخَالَفَةَ ظَاهِرِ اللَّفْظِ مَعْنَاهُ» آورده است (احمد بن فارس، ۱۹۹۷: ۱۵۰). برای نمونه عبارت: «قَاتَلَهُ اللَّهُ مَا أَشْعَرَهُ» به هنگام اظهار شگفتی یا بزرگداشت یک سخنور، از سنت‌های رایج در میان عرب‌ها بوده که تداعی بخش وجه مثبت دلالت آن است.^۲ گفتنی است از نظر بلاغی، گنجاندن دو مفهوم متناقض نفرین و دعا در عبارتی واحد، از ترفندهای بدیعی است که سخنور به اغراض خاص خود نائل می‌گردد؛ برای نمونه در بیت زیر:

خَاطَ لِي عَمْرُو قُبَاءَ
لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءُ
(هاشمی، ۱۳۷۹: ۳۳۰)

ترجمه: عمرو قبائی برای من دوخت، ای کاش چشمانش همسان بود (بشود).

در این بیت صنعت توجیه وجود دارد به طوری که می‌توان دو مفهوم متناقض دعا و نفرین را از آن برداشت کرد. از نگاه زبان‌شناسی در سیر دگرگونی زبان، معانی عینی و دیداری برخی از واژه‌ها، به‌تدریج به معانی فرعی، مجازی، مجرد و ناپایدار تبدیل می‌شوند. صاحب کتاب *دلالة الألفاظ* می‌نویسد: جنبه روحی و عاطفی، یکی از دلایل ابتذال یا کنار نهادن واژه‌هاست؛ بسیاری از زبان‌ها برای بیان مفاهیم زشت، یا مسائل مرتبط با غرائز جنسی، آن را در قالب کنایه یا در پرده غموض و پوشیدگی به کار می‌بردند. برای پدیده دشنام و نفرین نیز بسته به شرایط اجتماعی، واژگانی با معانی زشت و ناپسند وجود دارد که چندان با زبان و گوش اهل زبان

سازگاری ندارد؛ از این رو برخی از این واژه‌ها در گذر زمان دستخوش دگرگونی یا نابودی گشته‌اند (انیس، ۱۹۷۶: ۱۴۱).

۲-۴. کنش‌های گفتاری نفرین در نهج‌البلاغه

۲-۴-۱. پاره‌گفت‌های قالبی نفرین

در زبان عربی، اغلب پاره‌گفتارهایی که در ذمّ و نفرین به کار می‌روند، حالتی قالبی و از پیش تعیین شده دارند که اهل زبان آن را به کار می‌برند. بررسی شکل و میزان استفاده از این نوع کارگفت‌ها، می‌تواند مسیری برای راه‌یابی به گذشته و خصوصیات فرهنگی کاربران آن‌ها باشد (صوبی، ۱۳۸۹: ۸۴ - ۸۵). در نهج‌البلاغه کنش‌های قالبی نفرین متعددی ملاحظه می‌شود که اغلب جمله‌هایی دو یا سه جزئی بوده و با فعل ماضی یا مصدر جانشین فعل آغاز شده‌اند. با مرور بر معجم مفهرس نهج‌البلاغه، می‌توان برخی از این ساختارها و ترکیب‌های همتایشان را ملاحظه کرد که شماری از آن‌ها در جدول زیر آمده است:^۳

جدول ۱: پاره‌گفت‌های قالبی نفرین در نهج‌البلاغه

تعمیر	نهج‌البلاغه	تعمیر	نهج‌البلاغه	تعمیر	نهج‌البلاغه
تعمیر	خطبه: ۱۳۵	تعمیر	خطبه: ۱۳۵	تعمیر	خطبه: ۱۸۱
تعمیر	خطبه: ۹۷	تعمیر	خطبه: ۱۳۵	تعمیر	خطبه: ۷۰
تعمیر	خطبه: ۲۲۴	تعمیر	خطبه: ۲۷ و ۷۱؛ ۴۱	تعمیر	خطبه: ۱۹۲
تعمیر	خطبه: ۱۹	تعمیر	خطبه: ۳۳	تعمیر	خطبه: ۱۹
تعمیر	خطبه: ۱۸۴	تعمیر	خطبه: ۳۶؛ ۱۸۰ نام: ۴۱	تعمیر	خطبه: ۱۹۲
تعمیر	خطبه: ۴۴	تعمیر	خطبه: ۲۰۰	تعمیر	خطبه: ۱۲۹
تعمیر	خطبه: ۲۵	تعمیر	خطبه: ۳۴ و ۱۲۵	تعمیر	خطبه: ۶۹
تعمیر	خطبه: ۳۴	تعمیر	خطبه: ۱۹۳	تعمیر	خطبه: ۵۸
تعمیر	خطبه: ۲۲	تعمیر	خطبه: ۱۰۲	تعمیر	خطبه: ۵۸
تعمیر	خطبه: ۲۲۴	تعمیر	خطبه: ۷۱	تعمیر	خطبه: ۷۰
تعمیر	خطبه: ۴	تعمیر	خطبه: ۷۱	تعمیر	خطبه: ۷۰

۲-۴-۲. پاره‌گفت‌های توبیخ و تحقیر مبتنی بر اوصاف و اسامی حیوانات

در نهج‌البلاغه گاه برای توصیف ویژگی ناپسند شخصیت‌ها یا تحقیر آنها از اسامی و القاب حیوانات بهره گرفته شده است. حضور پر رنگ این عناصر، بازتابی از فرهنگ و زندگی عرب دارد و بخشی از فضای حاکم بر زندگی آن‌ها را مجسم می‌سازد. «ضبة»، «ضبع»، «إبل»، «خیل»، «کلب»، «معزی» و غیره، همگی جزء این حیوانات به شمار می‌روند که علاوه بر ذکر این نام‌ها گاه صفت‌های آن‌ها نیز به کار رفته است؛ برای نمونه در نامه امام علیه‌السلام به عمرو بن عاص: «طَلَبْتُ فَضْلَهُ أَتْبَاعَ الْكَلْبِ لِلضَّرْغَامِ يَلُودُ بِمَخَالِيهِ وَ يَنْتَظِرُ مَا يَلْقَى إِلَيْهِ مِنْ فَضْلٍ فَرِيَسْتَهُ» (نامه: ۳۹). گرمارودی: «چون پیگیری سگ از شیر که به چنگال او پناه می‌جوید و دیده‌بدان دوخته است که چه هنگام شیر بازمانده شکارش را پیش وی افکند». در این تعبیر، پیروی از معاویه به دنباله‌روی سگ از شیر همانند گشته که به او پناه بسته و در انتظار عطای اوست. در ژرف‌ساخت این تشبیه تمثیلی، وجه‌شبه منتزاع از چند عنصر است. مفهوم انتزاعی پیروی با مفهوم حسی و مادی حرکت سگ به دنبال شیر تجسم

یافته تا مفهوم حقارت و دون همّتی پیرو در ذهن ترسیم شود. عدول از ذکر «تعلّب» و جایگزینی «کلب» در این همانندی، ضمن مبالغه، اوج اهانت و تحقیر را می‌رساند (ابن ابی الحدید، ۱۶/۱۹۵۹: ۱۶۲)؛ چراکه اغلب رویاه در پی شیر حرکت کرده و از باقی‌مانده صید آن بهره می‌برد و نه سگ.

۲ - ۴ - ۳. ذم شخصیت‌ها در قالب امثال

ذم شخصیت‌ها به مدد کاربرد مثل، یکی از ابزارهای تأثیر در نکوهش افراد در نهج‌البلاغه است. تنوع این مثل‌ها و مثل‌واره‌ها در بخش‌های مختلف نهج‌البلاغه، در کنار کارکردهای تربیتی و اخلاقی، ویژگی‌های فکری و فرهنگی آن دوره را ترسیم می‌کند. برای نمونه در نامه امام (ع) به «منذر بن جارود عبدی» به علت فساد مالی آمده است: «لَئِنْ كَانَ مَا بَلَّغَنِي عَنْكَ حَقًّا، لَجَمَلٌ أَهْلِكَ وَ شَسْعٌ نَعْلِكَ خَيْرٌ مِنْكَ» (نامه: ۷۱)، گرمارودی: «اگر آنچه از تو به من رسیده، درست باشد، شتر خاندان و بند کفشت از تو ارزشمندتر است» تعبیر به «شتر اهل» و «بند کفش» در این مثل نهایت ذم را می‌رساند و به این اشاره دارد که شأن حیوان و جماد بسی برتر از توست. کاربست این مثل در وجه خبری ضمن اثرگذاری، مخاطب نامه را از خشم امام (ع) باخبر می‌سازد. ابن ابی الحدید ذیل این مثل می‌نویسد: «عرب هنگام خوار نمودن کسی او را به شتر اهل مثل می‌زند و بند کفش هنگامی مورد تمثیل قرار می‌گیرد که بخواهند به کسی توهین کنند و او را تحقیر نمایند» (ابن ابی الحدید، ۱۸/۱۹۵۹: ۵۸). در فرهنگ عربی نداشتن اراده و مطیع بودن در برابر هرکسی به شتر اهل مثل زده شده است به‌گونه‌ای که افسار آن را به هر سو که بخواهند می‌کشند و حیوان ذلیل و خوار در برابر راکب به هر مقصودی روان خواهد بود.

۲ - ۴ - ۴. کنش‌های توییخی گزاره‌های پرسشی

یکی دیگر از رایج‌ترین روش‌های نکوهش در نهج‌البلاغه تکیه بر پاره‌گفت‌های پرسشی است که با فراوانی بالا در کلام امام (ع) دیده می‌شود. با تکیه بر این گزاره‌های پرسشی متن از انفعال بیرون آمده و پیوند میان گوینده و مخاطب تحکیم می‌یابد. اغلب این گزاره‌ها، مشتمل بر کنش ترغیبی بوده و جهت ابراز ناخشنودی و سرزنش یاران و دشمنان به کار رفته است. امام (ع) با تکیه بر این پاره‌گفت‌ها از طرح مستقیم نکوهش اجتناب کرده و در بستر استفهام، معنای اجباری یا توییخی کلام را بیان می‌دارد. برای نمونه در این عبارت: «لَا أَبَا لَكُمْ، مَا تَنْتَظِرُونَ بِنَصْرِكُمْ رَبِّكُمْ، أَمَا دِينَ يَجْمَعُكُمْ؟» (خطبه: ۳۹)، گرمارودی: «پدرآمرزیدگان در یاری پروردگارتان منتظر چه هستید؟ آیا دینی نیست که شما را فراهم آورد؟» هر دو پرسش با لحنی عتاب‌آمیز در سرزنش سست عنصری یاران در جهاد است. امام (ع) با تکیه بر این اسلوب، به شدت از یاران خود می‌نالند.

۲ - ۵. بررسی ترجمه کنش‌های گفتاری ذم و نفرین در نهج‌البلاغه

چنان‌که پیش‌تر بیان گردید کاربردشناسی در پی کاوش منظور و غرض اصلی، از دایره معانی ظاهری فراتر می‌رود و می‌کوشد به این پرسش پاسخ دهد که چگونه یک گفته، مفهومی فراتر، متفاوت یا حتی متضاد با واژگان منقول دارد؟ برای پاسخ به این سؤال یا مانند آن، عوامل متعدد چون بافت زبانی یا موقعیتی را می‌کاود تا از رهگذر آن برداشتی نزدیک به مقصود را ترسیم سازد.

در این بخش با بررسی شماری از پاره‌گفت‌های نفرین نهج‌البلاغه، به ارزیابی برگردان‌های مترجم می‌پردازیم.

– «وَقَالَ (عليه‌السلام) لِقَائِي قَالَ بِحَضْرَتِهِ «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ»: تَكَلَّتْ أُمُّكَ، أَتَدْرِي مَا الْإِسْتِغْفَارُ؟ دَرَجَةُ الْعَلِيِّنَ وَهُوَ اسْمٌ وَقَعَ عَلَى سَيِّئَةِ مَعَانٍ...» (حکمت: ۴۱۷).

از جمله شواهدی که به نیکی مفهوم ثانویه و کارکرد ضمنی پاره‌گفت‌های نفرین‌تاب نهج‌البلاغه را تداعی می‌کند، تعبیر «تکلثک أمک» در این حکمت از نهج‌البلاغه است که پاسخ امام علیه‌السلام را در برابر مخاطبی که معنای حقیقی استغفار را نمی‌داند، نشان می‌دهد. تعبیر مشابه آن «تکلثک التواکل» یک‌بار دیگر در خطاب به برادرش «عقیل»، در خطبه ۲۲۴ به کار رفته است که در هر دو مورد، گرمارودی و مترجمان معاصر دیگر، معنای ظاهری (مرگ‌خواهی) را در برگردان عبارت آورده‌اند؛ در حالی که این مفهوم با حسن نیت گوینده حکیم در گفتگو با مخاطبان خود، سازگاری ندارد و بیان‌گر سنت رایج عرب‌ها در دعوت به تنبه و اندیشه‌ورزی است؛ مطلبی که غالب شارحان نهج‌البلاغه نیز به آن اذعان داشته‌اند. راوندی در شرح منهج خود می‌نویسد: «این سخن برای کسی به کار می‌رود که کاری ناپسند انجام داده یا سخنی شگفت‌آور بیان می‌دارد» (راوندی، ۱۴۰۶: ۴۳۶). چنان‌که از قرائن موقعیتی روشن است شخص مزبور انسان آلوده به گناهی بوده که استغفار ظاهری و یا بسیار کم‌محتوا بوده است. امام علیه‌السلام در اینجا فرصت را غنیمت شمرده و کامل‌ترین مرحله توبه و استغفار را بیان می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰/۱۵: ۳۶۳).

– ترجمه گرمارودی: به کسی که در حضور وی گفته بود «استغفرالله»، فرمود: مادت به عزای تو نشیند! می‌دانی «استغفرالله» یعنی چه؟

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
سائل مفهوم استغفار	هشدار و آگاهی	عدم تطابق	هان؛ زینهار؛ به هوش باش

چنان‌که مشخص است ترجمه مترجم، با توجه به بافت زبانی و بافت موقعیتی این حکمت، تطابق ندارد؛ چه آنکه کارکرد کنش واقعی این پاره‌گفتار، هشدار دادن و تنبیه است. گفتنی است کاربرد چنین تعبیری مخصوص نهج‌البلاغه نیست گاه در کلام پیامبر گرامی اسلام (ص) نیز کاربرد داشته است؛ چنان‌که در پاسخ سؤال صحابی خود «معاذ بن جبل» درباره عملی که انسان را به بهشت وارد می‌سازد می‌فرماید: آن عمل، «نگهداری زبان است»، معاذ می‌گوید آیا به واسطه زبان مواخذه می‌شویم، حضرت پاسخ می‌دهند: «تَكَلَّتْ أُمُّكَ يَا مُعَاذُ، وَهَلْ يُكَبُّ النَّاسُ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِمْ - أَوْ قَالَ: عَلَى مَنَاحِرِهِمْ - إِلَّا حَصَائِدُ السَّيِّئِهِمْ؟» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۵؛ عثیمین، ۲۰۰۴: ۳۲۲). چنان‌که مشخص است در چنین گزاره‌هایی وجه ضمنی بر معنای ظاهری تعبیر غلبه دارد و جایگاه و شأن گوینده آن اقتضای چنین تعبیری را ندارد؛ بنابراین باید آن را از باب «پند» و «آگاهی‌بخشی» دانست. ندای «یا معاذ» در ادامه عبارت نیز با چنین هشدار و تنبیهی هماهنگی دارد. در شرح این حدیث آمده است: «هذه الكلمة يقولها العرب للإغراء والحث ولا يقصدون بها المعنى الظاهر» (همان: ۳۲۲).

– «أَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ طَارِقٌ طَرَقَنَا بِمَلْفُوفَةٍ فِي وَعَائِهَا وَ مَعْجُونَةٍ شَنَنْتَهَا، كَأَنَّمَا عَجِنَتْ بِرَبِيقِ حَيَةٍ أَوْ قَيْعَهَا. فَقُلْتُ أَصْلُهُ أَمْ زَكَاةٌ أَمْ صَدَقَةٌ؟ فَذَلِكَ مُحَرَّمٌ عَلَيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. فَقَالَ لَا دَا وَ لَا ذَاكَ، وَ لَكِنِّهَا هَدِيَّةٌ؛ فَقُلْتُ هَبْلَتَكَ الْهَبُولُ، أَعَنْ دِينَ اللَّهِ آتَيْتَنِي لِتُخَدَعَنِي، أَمْ حَتَبْتُ أَنْتَ، أَمْ ذُو جِنَّةٍ، أَمْ تَهَجَّرُ؟» (خطبه: ۲۲۴). در این بخشی از خطبه ۲۲۴، داستان «اشعث بن قیس» که برای رسیدن به یک هدف دنیوی، برای امام حلوا هدیه می‌آورد، آمده است که امام از آن رشوه (ظرف پر از حلوا) ابراز تنفر کرده و آن را بسان معجونی می‌داند که با آب دهان مار یا استفراغ خمیر شده است. پاره‌گفت «هبلتک الهبول» در تعبیر کاربردشناختی، کنش ترغیبی است و فعل حاصل شده اظهار شگفتی و سرزنش شدید مخاطب است. دو کنش پرسشی در ادامه متن نیز ضمن تشدید و تقویت پاره‌گفت پیشین، افاده انزجار و شگفتی می‌کند تا کنش‌پذیر از نادرستی کار باخبر گردد. این درخواست غیرمستقیم و ضمنی از جنبه اجباری گزاره کاسته و مخاطب را به ترک عمل نادرست خود ترغیب می‌کند.

– ترجمه گرمارودی: مادرت به عزایت بنشیند! از راه دین خداوند آمده‌ای که مرا بفریبی؟ آشفته خردی یا شیطان زاده‌ای یا یاهو می‌گویی؟

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
اشعث بن قیس	اظهار شگفتی و سرزنش	عدم تطابق	وای بر تو

– «أَمَّا وَاللَّهِ لَقَدْ تَقَمَّصَهَا فَلَانَ وَإِنَّهُ لَيَعْلَمُ أَنَّ مَحَلِّيَّ مِنْهَا مَحَلُّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَى يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ» (خطبه: ۳) چنانکه از فضای کلی این خطبه برمی‌آید بیان شایستگی امام (ع) در امر خلافت و نکوهش خلفاست. آغاز پاره‌گفت با سوگند برای برجسته‌سازی و مؤکد کردن کلام و رفع هر شبهه‌ای است چنانکه عدم ذکر نام خلیفه و آوردن اسم مبهم «فلان» به شکل کنایی، بر بار نکوهشی کلام افزوده است. تعبیر به «قمیص» به این نکته اشاره دارد که خلیفه اول از مسأله خلافت همچون پیراهنی برای پوشش و زینت خود بهره گرفت در حالی که خلافت، نیاز به محور نیرومندی دارد که نظام آن را در حرکت شدیدش حفظ کند و از انحراف باز دارد و در بحران‌ها، حافظ آن باشد و به نفع اسلام و مسلمین بچرخد. خلافت پیراهن نیست که کسی او را بر تن کند و پوشش خود قرار دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰: ۳۰۱). علمای لغت در ریشه‌شناسی این واژه، دو مفهوم «شتاب» و «سبکی» را در اصل آن یادآور شده‌اند؛ «قمیص» را هم از آن جهت که سبک‌ترین و سریع‌ترین نوع پوشش در میان جامه‌هاست، به این نام نهاده‌اند (عطاردی، ۱۴۰۴: ۷۶). گزینش ساختار صرفی «تفعل» برای افاده این مطلب نیز قابل درنگ است، چراکه این باب بر خلاف باب «تفعیل» که دلالت بر تکثیر و نوعی مبالغه دارد، بر تدریجی بودن امر و تکلف و سختی بر خود نهادن دلالت دارد (سامرائی، ۲۰۰۶: ۳۴). در میراث زبانی نیز فعل «تقمص» صرفاً بر به تن کردن لباس و یا در قالب استعاری در تکفل فرمانروایی و امارت به کار رفته است. با تحوّل حوزه معنایی این واژه، مفهوم ادعا کردن و دعوی امری را داشتن نیز به دایره دلالتی آن افزوده شده است (خصیر، ۲۰۱۷: ۶۱). عدول از اظهار «خلافت» (ضمیر «ها») نیز بر اساس قرائن سخن و آگاهی شنونده بوده است و مقصود از این کنش کلامی بیان گزارش و مطلع ساختن شنونده نبوده و اظهار ناخشنودی و شکوه از غصب خلافت را می‌رساند.

غالب مترجمان معاصر عبارت «جامه خلافت را پوشید» یا مضمونی نزدیک به آن را ذکر کرده‌اند (دشتی، شهیدی، فیض‌الاسلام، مکارم شیرازی، انصاریان) و از انعکاس ظرافت‌های این کنش و ساختار صرفی فعل «تَقَمَّصَ» غافل بوده‌اند.

- ترجمه گرمارودی: «آگاه باشید! سوگند به خداوند، فلانی پیراهن خلافت را ناروا به تن کرد»

بررسی ترجمه			
معادل پیشنهادی	ارزیابی ترجمه	کارکرد کنش	نوع کنش
پیراهن خلافت را (با تکلف) به تن کرد	تطابق	ناخشنودی و نکوهش	اظهاری

گرمارودی با افزودن قید «ناروا» در تعلیق خود بر ترجمه می‌نویسد: «برای نشان دادن این نکته در کلام امام، هم کلمه «ناروا» را افزودم و هم به جای «پوشید»، «به تن کرد» آوردم؛ زیرا لباسی را که اندازه تن است «می‌پوشند»؛ ولی اگر قامتی برای لباس ناساز و بی‌اندام بود، لباس را در چنین اندامی، «به تن می‌کنند» (گرمارودی، ۱۳۹۹: ۷۸). با دقت در ترجمه گرمارودی به نظر می‌آید راهبرد کلی مترجم تکیه بر حفظ نقش اصلی متن مبدأ و بازآفرینی تأثیر آن را در مخاطبان زبان مقصد باشد. به نحوی که این انتقال با قراردادهای زبانی، فرهنگی و کاربردی زبان مقصد تناسب داشته باشد؛ از این رو اغلب به جای ترجمه تحت‌اللفظی، از معادل‌های موجود در فرهنگ مقصد که به لحاظ موقعیتی مناسب هستند سود می‌جوید.

- «أَلَا تَلْقَيْنَ طَلْحَةَ، فَإِنَّكَ إِنْ تَلَقَّه تَجِدَهُ كَالثَّوْرِ عَاقِصًا قَرْنَهُ بِرُكْبِ الصَّعْبِ وَ يَقُولُ هُوَ الدَّلُولُ؛ وَ لَكِنَّ أَلْقَ الزُّبَيْرَ فَإِنَّهُ أَلَيْنَ عَرِيكَةً، فَقُلْ لَهُ يَقُولُ لَكَ ابْنُ خَالِكَ عَرَفْتَنِي بِالْحِجَازِ وَ أَنْكَرْتَنِي بِالْعِرَاقِ، فَمَا عَدَا مِمَّا بَدَأَ؟!» (خطبه: ۳۱).

فضای کلی خطبه: این عبارات بخشی از کلامی است که امام (ع)، قبل از آغاز جنگ جمل، در خطاب به ابن عباس فرمود و او را برای ارشاد زبیر و انصراف از جنگ به سویش فرستاد. در این گفته، ویژگی‌های فردی و شخصیتی «طلحه» و «زبیر» در تقابل با یکدیگر توصیف شده است. امام به خاطر سرسختی و لجاجت طلحه، ابن عباس را از رفتن به سوی او باز می‌دارد و طلحه را به علت پیروی از هوای نفس و سرکشی مورد نکوهش قرار می‌دهد. در مقابل، از نرم‌خویی و انعطاف‌پذیری زبیر یاد کرده است. گزینش تعبیر عاطفی «ابن خالک» متناسب با مخاطب و موقعیت بوده و به جای تعابیری چون «امیرالمؤمنین»، به کار رفته است تا ضمن انگیزش عاطفه و دلجویی از زبیر، وی را از منازعه باز دارد. چنان‌که شواهد تاریخی نیز نشان می‌دهد پیام امام (ع) در زبیر مؤثر گشته و از مشارکت در جنگ خودداری می‌کند. پاره‌گفتار «مَا عَدَا مِمَّا بَدَأَ؟» که به اعتراف سید رضی نخستین بار بر زبان امام جاری شده است، یک کنش ترغیبی است که از آن مفهوم خرده‌گیری و اعتراض برای بازگشت و بیعت استنباط می‌شود. قطب الدین راوندی برای این گزاره دو معنا را بیان کرده است: الف) چه چیز تو را بازداشت از آنچه در مورد بیعت از خود، پیش از این حالت آشکار نمودی؟ ب) چه چیز تو را واداشت به تغییر اراده‌ای که برای انسان‌ها پیش می‌آید؟ (راوندی، ۱۴۰۶: ۲۶۳). این پرسش اشاره به این نکته می‌کند که چه چیز سبب شد که حقیقتی را که بر تو آشکار شده بود، به دست فراموشی بسپاری و چشم دل را به روی واقعیت‌ها ببندی و آگاهانه از راه حق باز گردی و در طریق باطل قدم نهی؟ با توجه به بافت زبانی و آگاهی از بافت موقعیتی خطبه، کارکرد کنش واقعی این پاره‌گفتار، هشدار دادن و تنبیه است.

- ترجمه گرمارودی: «در حجاز مرا شناختی و در عراق از نظر انداختی، چه پیش آمد که نوش نیش آمد؟».

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
زبیر	ترغیب، تقاضا	تطابق	-

- «يا أَهْلَ الْكُوفَةِ، مُنِيتُ مِنْكُمْ بِثَلَاثٍ وَ اَتْتَنِينِ، ... تَرَبَّتْ أُيْدِيكُمْ يَا أَشْبَاهَ الْأَيْلِ غَابَ عَنْهَا رِعَاتُهَا» (خطبه: ۹۷). فضای کلی خطبه: امام (ع) در این بخش از خطبه، به ملامت روح‌های خفته مردم کوفه پرداخته و نقاط ضعف آن‌ها را یکی پس از دیگری بیان می‌کند. بر اساس قول شارحان این خطبه پس از جنگ نهروان و در جریان سرپیچی مردم کوفه در مقابله با لشکر معاویه بیان شده است. کاربرد پاره‌گفتار «تربت ایدیکم» در این بخش از جمله، معنای نفرین و نکوهش اهل کوفه را دارد که با تشبیه بعدی همنشین گشته است. گفتنی است این عبارت از نظر لغوی همچون عبارت‌های «لا ایا لک»، «لا ام لک»، «قاتلک لله» و غیره، معنای دوگانه مدح و ذم را در بر دارد (هاشمی خویی، ۱۴۰۰/۷: ۱۲۸)؛ اما در اینجا با توجه به فضای کلی خطبه، دلالت منظوری و منطقی پاره‌گفت با هم تطابق دارد.

ترجمه این تعبیر کنایی در ترجمه‌های مختلف نهج‌البلاغه به شکل زیر آمده است:

«دست‌هایتان پر خاک باد» (آیتی) «تهی دست مانید» (شهیدی؛ دشتی)، «نفرین بر شما!» (گرمارودی)، «دست‌های شما همیشه خالی باد» (ترجمه حجتی)، «جز خاک تیره دستاوردتان مباد» (ترجمه معادی‌خواه)، «دست‌هاتان خشکیده باد» (ترجمه دین‌پرور)، «بی‌بهره باشید» (ترجمه افتخارزاده).

این ضرب‌المثل را حضرت علی (ع) به دلیل سستی و سهل‌انگاری اهل کوفه در جنگ با اهل شام بیان فرمودند. مفهوم دعائی عبارت در همه ترجمه‌های یادشده ملاحظه می‌شود که در این میان ترجمه آیتی مبتنی بر ظاهر عبارت و ترجمه گرمارودی بر مفهوم تکیه دارد. برای برون‌رفت از چالش‌های ترجمه چنین عبارتی، نظریه‌پردازان ترجمه، معادل‌یابی یا تعدیل در برگردان آن‌ها را پیشنهاد می‌کنند؛ به عبارتی دیگر، هنگامی که یک نماد، ضرب‌المثل یا کنایه، از نظر بازتاب مفهومی و شکل و تصویر عاطفی به کار گرفته شده، یکسان باشد، جایگزینی معادل همسنگ آن در زبان مقصد در اولویت قرار می‌گیرد تا نقش و تأثیر معادل ادبی یا عنصر فرهنگی در زبان مقصد محسوس باشد.

- ترجمه گرمارودی: «ای کوفیان گرفتار شماییم که سه چیز دارید و دو چیز ندارید... نفرین بر شما! که چون شتران بی‌ساریان، از هر سو جمع‌تان کنند»

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
کوفیان	هشدار و آگاهی	تطابق	-

در ابتدای همین این خطبه، ملامت یاران در گزاره پرسشی ذیل ابراز گشته است: «أَشْهُدُ كُفْيَابٍ وَعَبِيدٌ كَارِبَابٍ؟!» (خطبه: ۹۷)؛ گرمارودی: «چرا شما در میان جمع و دلتان جای دیگر است^۴ و چرا با اینکه برده‌اید، خود را ارباب می‌نمایید؟»، در این بخش مترجم با قید پرسشی «چرا» (به جای آیا) و تکرار آن بر مفهوم توییخی کارگفت تمرکز داشته و آن را در ترجمه برجسته ساخته است. این در حالی است که در اغلب ترجمه‌های معاصر کارکرد این پاره‌گفت کاملاً رنگ باخته است؛ برای نمونه: «حاضرانی هستید به مثابه غایبان و بندگانی هستید چون خداوندان» (آیتی).

«يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ فَإِنَّمَا أَنْتُمْ كَالْمَرْأَةِ الْحَامِلِ حَمَلَتْ...وَلَقَدْ بَلَّغَنِي أَنْكُمْ تَقُولُونَ عَلَيَّ يَكْذِبُ! فَأَتَلَكُمُ اللَّهُ تَعَالَى، فَعَلَى مَنْ أَكْذَبَ؟ أَعَلَى اللَّهِ؟ فَأَنَا أَوْلُ مَنْ آمَنَ بِهِ، أَمْ عَلَيَّ نَبِيَّهِ؟ فَأَنَا أَوْلُ مَنْ صَدَّقَهُ. كَلَّا وَاللَّهِ لَكِنَّهَا لَهَجَةٌ لَهَجْتُمْ عَنْهَا وَ لَمْ تَكُونُوا مِنْ أَهْلِهَا، وَيَلُ أُمُّهُ كَيْلًا بَغَيْرِ ثَمَنِ لَوْ كَانَ لَهُ وَعَاءٌ» (خطبه: ۷۱).

فضای کلی خطبه: عبارت بالا بخشی از خطبه کوتاهی است که امام (ع) پس از جنگ صفین، در مذمت ناسازگاری مردم عراق و ترک جهاد خطاب به آن‌ها بیان داشته است. در این خطبه مردم «عراق» به دلیل آمادگی اولیه برای جنگ، به زن باردار همانند می‌شوند، چراکه آنها این شایستگی را داشتند که با اطاعت از فرمان رهبر خود پیروزی را به ارمغان آورند و دست غارتگران شام را، از دامان اسلام کوتاه سازند. نزدیک بودن پیروزی نیز به نزدیک بودن وضع حمل همانند شده است؛ اما به دلیل بی‌وفایی و کوته‌بینی یاران، روی دیگر سکه جنگ نمایان می‌شود. برخی از صحابه منافق نیز توهّمات فاسدی داشته و از روی جهل، صدور حکمت‌های مفید از جانب امام (ع) را نادرست می‌دانستند و وی را به دروغ‌گوئی متهم می‌ساختند. آن‌ها هنگامی که شنیدند امام از یک سری وقایع آینده مانند جنگ با ناکثین، قاسطین و مارقین خبر می‌دهد و سرنوشت خوارج را بیان می‌کند، در بین مردم شایع کردند که علی (ع) در بیان این امور و نسبت آن‌ها به رسول خدا (ص) دروغ می‌گوید (ابن میثم بحرانی، ۱۳۷۵/۲: ۴۱۸).

گزاره‌ای که در این بخش از خطبه، مد نظر ماست پاره‌گفت «وَيْلُ أُمِّهِ كَيْلًا بَغَيْرِ ثَمَنِ» است که شرح و ترجمه‌های متنوعی دارد؛ برخی از مترجمان معنای اظهار شگفتی و برخی معنای نفرین از آن برداشت کرده‌اند؛ برای مثال: «مادر آن گوینده به عزایش بنشیند» (مکارم شیرازی)؛ «وای بر مادر او» (فیض‌الاسلام)؛ «وای بر شما» (شهیدی)؛ «مادرتان در سوگ شما زاری کند «وای، وای، سر دهد» (دشتی)؛ «ای شگفتا، شگفتا...» (آیتی)؛ «بی‌مادر بادا» (افتخارزاده).

در این تعبیر، «ویل» کلمه افسوس و دریغ است که برای ابراز شگفتی و بزرگ شمردن به کار می‌رود و در نهج‌البلاغه ۶ مرتبه به کار رفته است. این کلمه در لغت عرب به معنای دعای به شرّ یا خبر دادن از امر شرّ است و چون «ویل» به کلمه «ام» اضافه شده است معنای نفرین مادر برای از دست دادن فرزندان است (مغنیه، ۱/۱۹۷۹: ۳۴۹). برخی گفته‌اند کلمه «ویل» برای خواست آموزش به کار می‌رود (ابن میثم بحرانی، ۲/۱۳۷۵: ۴۱۷). راوندی در شرح منهج معتقد است این عبارت دلالت ضمنی تعجب را افاده می‌کند: «قوله (ویل امه) کلمه تعجب، والضمیر فی أمه للعلم او للكلام. وکیلا یعنی علمه وکلامه، فأشار بقوله (کیلا بغیر ثمن) إلى كثرة ما يعظم ولايريد منه جزاء» (راوندی، ۱۴۰۶: ۳۰۱). این تعبیر «اسلوبی یکپارچه است که دو گونه کاربرد دارد؛ یکی معنایی مطابق لفظ که همان ذم و نفرین و تحقیر است و یکی معنایی در تعجب یا تحسّر و برای مدح و استعظام که بر خلاف لفظ آن به کار رفته است و شواهد بسیاری در کلام عرب دارد. این اسلوب در کلام امام بر خلاف لفظ است و معنای مدح و استعظام و تحسّر و تعجب دارد از پیمانه علم و دانشی که به رایگان به کسانی عطا می‌شود که قدرش را ندانند و گنجایشش را ندارند. معنای کلام چنین می‌شود: دریغا و شگفتا از این پیمانه که بی‌بها عطا می‌گردد، کاش / اگر برایش ظرفی می‌بود!» (فراستی، ۱۳۹۶: ۷۰).

- ترجمه گرامرودی: «دریغاً این سخن که پیمان‌ه را در آن رایگان پیموند».

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
یاران منافق	اظهار شگفتی	تطابق	شگفتا؛ عجا

- «أَلَا حَاجَةٌ لِي فِي بَيْعَتِهِ، إِنَّهَا كَفُّ يَهُودِيَّةٍ لَوْ بَايَعَنِي بِكَفِّهِ لَعَدَرَ بَسِيَّتِهِ. أَمَا إِنَّ لَهُ إِمْرَةً كَلَعَقَةَ الْكَلْبِ أَنْفَهُ وَهُوَ أَبُو الْأَكْبُشِ الْأَرْبَعَةَ وَسَلَقَى الْأُمَّةَ مِنْهُ وَمِنْ وَلَدِهِ يَوْمًا أَحْمَرَ» (خطبه: ۷۳).

فضای کلی خطبه: این بخش از کلام را امام (ع) در خطاب به مروان حکم در بصره فرمود. راویان اخبار، چنین نقل کرده‌اند که «مروان بن حکم» روز جنگ جمل اسیر شد و او را خدمت امام آوردند. از حسن (ع) و حسین (ع) شفاعت خواست و آن‌ها نزد پدر برای او شفاعت کردند و درباره عفو او سخن گفتند، امام (ع) او را آزاد فرمود. آن دو بزرگوار عرض کردند: ای امیر مؤمنان اجازه می‌دهید او با شما بیعت کند؟ امام (ع) این خطبه را ایراد فرمود.

در زبان ادبی، گاه ادیب به واسطه کاربرد «کنایه»، از تصریح به تعبیر نامناسب خودداری می‌کند؛ و شاید «سهم عمده در استعمال کنایات در همین حوزه مفاهیمی باشد که بیان مستقیم عادی آن‌ها مایه تنفر خاطر است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۵: ۱۴۱). نسبت دادن به دست یهودی به خاطر فراوانی نقض عهد و بی‌وفایی در میان آن‌ها بوده است و ذکر کلمه «سبّه» نوعی اهانت و تحقیر به شمار می‌رود (هاشمی خوئی، ۱۴۰۰/۵: ۲۲۰).

روایت‌های مختلف از واژه «سبّه» در نسخه‌های نهج‌البلاغه ملاحظه می‌شود. در نسخه محمد عبده این واژه به فتح سین «سبّت» و در نسخه صبحی صالح به ضم سین «سبّت» ثبت شده است. اغلب شارحان نهج‌البلاغه نیز معنای اصلی این واژه را «تهیگاه» و «نشیمن‌گاه» ذکر کرده و کنایه از نقض پیمان و خیانت دانسته‌اند (نک: عبده، بی‌تا/ ۱: ۱۲۴؛ هاشمی خوئی، ۱۴۰۰/۵: ۲۱۹). در شرح ابن ابی‌الحدید آمده است: «السَّبَّةُ: الإِسْتِ، بفتح السين، سَبَّهٌ وَسَبَّهٌ أَيْ طَعَنَهُ فِي الْمَوْضِعِ» (ابن ابی‌الحدید، ۱۹۵۹/۶: ۱۴۷)؛ و مفهوم کلام نشان از اهانت بر وی دارد. در شرح منهج‌البراعه خوئی نیز «سبّه» به فتح سین شرح داده شده است (هاشمی خوئی، ۱۴۰۰/۵: ۲۱۹)؛ اما از نظر مترجم «سببته» (به فتح سین و سکون باء)، با بافت و بلاغت تعبیر (کف یهودیه) سازگاری بیشتری دارد؛ زیرا سبّت «شنبه» نزد یهود مشهور است و قیام یهود به سنتی است که خدای تعالی در آیه ۱۶۳ سوره «اعراف» فرموده و آن حرمت ماهی‌گیری برای یهود در روز شنبه و خیانت یهود به این حکم است: «وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ» (اعراف/ ۱۶۵).

پس این روایت دقیق‌تر است؛ یعنی امام اشاره بلکه تصریح فرموده‌اند به اینکه دست مروان، دست یهودی است و اگر از ترس با دست بیعت کند، با یهودیت خویش آن را نقض می‌کند، خاصه آنکه گفته شده پدر مروان (حکم) در یمامه یهودی بوده است. قرآن کریم نیز در آیه ۶۵ سوره بقره به قضیه شنبه اشاره کرده است که در این روز به دستور خداوند خیانت ورزیدند: «وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ آتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ» (بقره/ ۶۵). از نظر گرامرودی این برداشت با بلاغت امام هماهنگ‌تر است.

- ترجمه گرمارودی: «دست او، دستی یهودی و فریب کار است اگر او با دست خود امروز بیعت کند، در روز شنبه (ی یهودیت خود) آن را می‌شکند»

بررسی ترجمه			
کنش‌پذیر	کارکرد کنش	ارزیابی ترجمه	معادل پیشنهادی
مروان بن حکم	توییح	تطابق	-

ترجمه‌های دیگر

«دست او در بی‌وفایی دست یهودی را ماند. اگر دست بیعت به من دهد، غدر کند و در نهان بیعت خویش بشکند» (آیتی)؛ «دست او دست یهودی است، اگر با دست خود بیعت کند، در نهان بیعت را می‌شکند» (دشتی)؛ «مرا به بیعت او نیازی نیست - که بیعت شکن است و غدار- با دستی چون دست جهود، - مکار اگر آشکارا- با دست خود بیعت کند، روگرداند و در نهان - با ریشخند- آن را بشکند» (شهیدی)؛ «زیرا دست دادن او برای بیعت مانند دست دادن یهودی است (که بمکر و حيله و پیمان شکنی مشهور است) اگر به دست خود با من بیعت کند هر آینه با دبرش مکر و حيله بکار برد» (فیض الاسلام)؛ «دست او دست یهودی است! اگر (امروز) با دستش بیعت کند (فردا) با پشت خود پیمانش را بر باد می‌دهد» (مکارم شیرازی).

- «أَلَا تَرَبُّعُ أَيُّهَا الْإِنْسَانُ عَلَى ظَلْعِكَ وَ تَعْرِفُ قُصُورَ ذَرْعِكَ؟» (نامه ۲۸).

در این نامه امام علی (ع) به معاویه، به شیوه استفهامی «او را بر قصور و نقصان از درجه گذشتگان آگاه کرده و در مقابل ادعایش وی را سرزنش و ملامت می‌کند که لازم است با نفس خود مدارا کنی و آن را در این امر به زحمت نیاندازی و با این حالت قصور و کوتاهی که داری می‌خواهی روح خود را از سیر کردن و راه رفتن با اهل فضل معاف کنی، در اینجا، واژه «ظلع» را که به معنای «لنگی» است استعاره از نقصان و قصور آورده یعنی همان‌طور که شخص لنگ از رسیدن به مقصدی که انسان درست اندام می‌رسد، ناتوان است، تو نیز در جهت فضایل، از وصول به درجه پیشینیان عاجز و ناتوانی و همچنین است جمله و تعرف قصور ذرعک، کنایه از اینکه به ناتوانی نیروی خود و عجز از رسیدن به این درجه، آگاهی داری» «ربع» به معنای ایستادن و منتظر نشستن است «اربع علیک، أو علی نفسک أو علی ظلعک» و «ظلع» با سکون اللام: العیب و بفتح: العرج و الغمز و هو مصدر ظلع البعیر کمنع أی غمز فی مشیه و من أمثالهم: ظالع یعود کسیرا، یعود من العیاده، یضرب للضعیف ینصر من هو أضعف منه کما فی مجمع الأمثال للمیدانی.

- ترجمه گرمارودی: «ای آدمی چرا پا از گلیم خویش فراتر می‌زهی و کوتاه‌دستی خود را نمی‌شناسی؟»

ترجمه‌های دیگر

آیتی: «ای آدمی، چرا به جای خود نمی‌نشینی و نمی‌خواهی که کاستی‌های خود را بشناسی؟» (آیتی)؛ «ای مرد چرا بر سر جای نمی‌نشینی و کوتاهی کردن‌هایت را به یاد نمی‌آوری؟» (دشتی)؛ «ای مرد چرا خود نمی‌نشینی و کوتاه-دستی خویش را نمی‌بینی؟» (دشتی)؛

این مثل به معنای از حد خود تجاوز کردن است. در شعر عطار هم آمده است:

تو که باشی تا در آن کار عظیم یک نفس بیرون کنی پا از گلیم

(عطار نیشابوری، ۱۳۵۳: ۱۸۹)

- «مُنِيتُ بَمَنْ لَا يُطِيعُ إِذَا أَمَرْتُ وَ لَا يُجِيبُ إِذَا دَعَوْتُ. لَا أَبَا لَكُمْ، مَا تَنْتَظِرُونَ بِنَصْرِكُمْ رَبِّكُمْ، أَمَا دِينَ يَجْمَعُكُمْ وَ لَا حَمِيَّةَ تُحْمِسُكُمْ؟» (خطبه: ۳۹).

فضای کلی خطبه: این خطبه در زمانی ایراد شد که یکی از غارتگران شام به نام «نعمان بن بشیر»، از سوی معاویه مأموریت یافت که به بعضی از مناطق عراق حملات ایذایی داشته باشد تا

روحیه مردم را تضعیف کند و امام (ع) مردم را به مقابله با او دعوت کرد، ولی متأسفانه بر اثر ضعف و زبونی مردم عراق، پاسخ مثبتی به امام ندادند و امام ناچار شد این سخنان کوبنده را برای بیدار ساختن روح خفته مردم عراق ایراد فرماید (نک: ابن ابی الحدید، ۱۹۵۹/۲: ۳۰۱ - ۳۰۴). کاربرد دو استفهام توییخی و ملالت‌انگیز بعد از پاره‌گفتار «لا ابا لکم»، از دلتنگی امام (ع) دارد که برای انگیزش غیرت مخاطبان و اصحاب بیان کرده است.

کنش گفتار نفرین: عبارت «لا ابا لکم» که در زبان عرب به کار می‌رود، به نظر صاحب معجم *الصّحاح* مفید معنای مدح است (جوهری، ۱۹۸۴/۶: ۲۲۶۱)؛ اما بنا بر قول دیگری، منظور از آن ذم می‌باشد چون وصل نشدن فرد به پدر، باعث ننگ و عار اوست. قول دیگر آن است که نفرینی در حق انسان است که پدری که باعث قدرت و تقویت اوست نداشته باشد از آنجا که نفی پدر مستلزم نفی عشیره است لذا این جمله، نفرینی به معنی گرفتار شدن به ذلت و نداشتن یار و یاور است. اگر از عبارت «لا ابا لکم» دو معنی مختلف مدح و ذم همزمان استنباط شود، مصداقی از باب توجیه است (خاقانی، ۱۳۷۶: ۲۷۵). زوزنی این تعبیر را در معلقه زهیر برای ایجاد حس آگاهی و هشدار می‌داند و می‌نویسد: «کلمة جافية لا يراد بها الجفاء وإنما يراد بها التنبيه والإعلام» (زوزنی، ۱۹۸۳: ۱۵۰).

سَمِّتُ تَكَالِيفَ الْحَيَاةِ وَمَنْ يَعِشْ تَمَانِينَ حَوْلًا لَا أَبَا لَكَ يَسَامُ

(همان: ۱۵۰)

ترجمه: از سختی‌های زندگی رنجور گشته‌ام؛ آری کسی که هشتاد سال از عمرش بگذرد - ای بی‌خبر - بی‌گمان از زندگی ملول می‌گردد.

بنابراین، با توجه به بافت زبانی و آگاهی از بافت موقعیتی این خطبه، کنش واقعی این پاره-گفتار، نفرین نیست. مخاطب این پاره‌گفتار مردم عراق است که در یآوری کوتاهی کرده‌اند و نمی‌توان آن را نفرین جمعی ترجمه کرد. گرمارودی با توجه به این مطلب، در گزینش معنا دقت لازم را داشته است؛ وی در حاشیه ترجمه می‌نویسد: «من همین کلمه را هنگامی که امام آن را برای دشمنان خود به کار می‌برد «بی‌پدران» و آنگاه که در گلایه دوستان به کار می‌برد «پدرآمرزیدگان» ترجمه کرده‌ام» (گرمارودی، ۱۳۹۹: ۱۷۰). هر چند اصل این معادل (پدرآمرزیده) نیز گزندگی خاص خود را دارد و عنوانی نسبتاً غیرمؤدبانه است که هنگام انکار، گله و شکایت گفته می‌شود (انوری، ۱۳۸۲/۲: ۱۲۸۳). همچنین این مترجم می‌نویسد: «لا ابا لک» گرچه برای نکوهش وضع شده و در تحریض یا بازدارندگی به کار می‌رود؛ اما عرب گاه آن را و مشابه آن چون «لا أم لک» و «ویل لأمه» (= ویل لأمه) را در تعظیم و تفضیم به کار می‌برد. «لا ابا لک» بدین معناست که کاش پدر نداشتی که وضع امروز تو را ببیند (یعنی در واقع ضمن نکوهش، غیر مستقیم برای او قائل به داشتن پدر و اصل و نسب است) (همان: ۱۶۶). این در حالی است در ترجمه‌های دیگر، به دلیل وامداری به متن مبدأ، دلالت مستقیم این پاره‌گفتار ذکر شده است:

گرمارودی: پدرآمرزیدگان! در یاری پروردگارتان منتظر چه هستید؟ (گرمارودی)؛ ای بی‌ریشه‌ها چرا در یاری پروردگارتان درنگ می‌کنید؟ (آیتی)؛ ای مردم بی‌اصل و ریشه، در یاری پروردگارتان برای چه در انتظارید؟ (دشتی)؛ ای ناکسان! برای چه در انتظارید؟ (شهیدی)؛ ای بی‌پدرها برای نصرت و یاری پروردگار خود منتظر چه هستید؟ (فیض‌الاسلام).

چنان‌که در مثال بالا ملاحظه شد، دلالت منظوری و اجرائی پاره‌گفت «لا ابا لک» به مانند سایر پاره‌گفت‌های نفرین، مطابق با شرایط برون زبانی و بافت تعیین می‌گردد. از همین رو، یک گزاره نفرین‌تاب می‌تواند تحت شرایطی، تداعی‌بخش پیام محبت‌آمیز باشد؛ برای مثال امام در خطاب به یکی از یارانش به نام «جویریة بن مسهر عبدی» این‌گونه بیان داشته است: «سِرْنَا مَعَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمًا، فَالْتَقَتَ فِإِذَا جُوَيْرِيَةٌ خَلْفَهُ بَعِيدًا، فَنَادَاهُ: يَا جُوَيْرِيَةُ! الْحَقُّ بِي لَا أَبَا لَكَ! أَلَا تَعْلَمُ أَنِّي أَهْوَاكَ وَأُحِبُّكَ؟ قَالَ: فَكَرَّضَ نَحْوَهُ، فَقَالَ لَهُ: إِنِّي مَحْدُوكٌ بِأَمْرٍ فَاحْفَظْهَا» (ابن ابی الحدید، ۲/۱۹۵۹: ۳۹۰). پاره‌گفت «لا ابا لک» در بافت این روایت، کنش عاطفی به شمار آمده و فعل گفتاری انجام شده، ستایش و اظهار محبت را می‌رساند. گزاره استفهامی ادامه متن نیز برای تقریر و واداشتن مخاطب به تأیید نظر گوینده است. اصحاب لغت و شارحان غرض مدح را یکی از دلالت‌های این عبارت به شمار آورده و معتقدند عبارت «لا ابا لک» در موقعیت مدح به معنای «خودت به تنهایی کافی هستی، بی‌مانندی» است: «أكثر ما يستعمل «لا ابا لک» فی معرض المدح أی لا کافی لک غیر نفسک» (راوندی، ۳/۱۴۰۶: ۱۳۷).

بررسی ترجمه

پاره‌گفت	ترجمه گرمرودی	کنش‌پذیر	کارکرد کنش	معادل پیشنهادی
لَا أَبَا لَكُمْ (خطبه ۳۶)	ای بی‌پدران	خوارج (نهروان)	غفلت‌زدایی	ای بی‌خبران
لَا أَبَا لَكُمْ (خطبه ۳۹)	پدرآمرزیدگان	مردم عراق	غفلت‌زدایی	ای غفلت‌زدگان

۳. نتیجه

از منظر کاربردشناسی دلالت یک پاره‌گفت از کل ارتباط کلامی نشأت می‌گیرد؛ یعنی کاربست یک گزاره در یک زمینه تعاملی، وجه مقصود را شفاف می‌سازد. بی‌توجهی به این دلالت‌ها در ترجمه، منظور گوینده را از خط سیر طبیعی خود منحرف می‌سازد و نظم منطقی متن را از هم می‌پاشد. در این پژوهش نمونه‌هایی از برگردان گزاره‌های نفرین در نهج‌البلاغه، با تکیه بر ترجمه موسوی گرمرودی، تحلیل شد. مخاطبان این گزاره‌ها گاه نزدیکان و مردم شهرهای تحت فرمانروایی امام بوده و گاه دشمنان وی بوده‌اند که اغلب امام در هنگام شکوه و گلایه از آن‌ها به کار برده است. نکته قابل توجه در این گزاره‌ها این است که کاربست آن‌ها همراه با مخاطب-سنجی بوده و امام (ع) با تکیه بر کنش ترغیبی یا عاطفی، مخاطبان خود را به طور غیر مستقیم به انجام یا ترک کنش‌هایی فرا می‌خواند. این گزاره‌ها به دلیل وجوه دلالتی متنوع و بار اعتقادی و فرهنگی خاصی که دارند، در ترجمه اهمیتی خاص دارند. چنان‌که در این بررسی مشخص گردید معانی ثانوی که از این تعابیر دریافت می‌شود به نوعی مکمل معنای صریح آن‌هاست که دریافت آن نیازمند بررسی موقعیت و بافت کلامی است. بررسی بافت موقعیتی و متنی کاربست پاره‌گفت‌های نفرین در نهج‌البلاغه، حاکی از ترسیم انگیزه‌هایی چون هشدار و غفلت‌زدایی، تحقیر و توبیخ، اظهار شگفتی و ترغیب و غیره، است.

گرمرودی برخلاف بیشتر مترجمان معاصر در برگردان برخی از این پاره‌گفت‌ها، به جایگاه گوینده، تنوع مخاطبان و بافت کاربرد این گزاره‌ها توجه کافی نداشته است، برای نمونه در ترجمه عبارت «لا ابا لکم» مطابق با موقعیت کاربرد آن، به معنای «پدرآمرزیدگان» (در نکوهش یاران) و معادل «بی‌پدران» (در توبیخ دشمنان) معادل‌یابی کرده است؛ در حالی که در اغلب ترجمه‌های

معاصر این تمایز در معادل‌یابی ملاحظه نمی‌شود و دلالت صریح عبارت در ترجمه‌ها در نظر گرفته شده است. در برخی از گزاره‌ها نیز چون برگردان «ثکلتک أمک» مانند مترجمان دیگر معنای صریح (مرگ‌خواهی) را در برگردان عبارت آورده است؛ در حالی که این مفهوم با مقصود گوینده و فضای گفتگو سازگاری ندارد. در سبک بیانی نهج‌البلاغه تعابیر نفرین‌تاب گاه اغلب افاده تعجب و سرزنش می‌کند و گرمارودی با در نظر گرفتن این مطلب در ترجمه تعابیری چون «ویلمه کیلا بغیر ثمن» معنای درست تعجب و نه نفرین را در نظر گرفته است. نکته دیگری که در تمایز ترجمه گرمارودی نسبت به دیگر ترجمه‌های معاصر نهج‌البلاغه به چشم می‌آید، دقت‌های مترجم در گزینش قرائت راجح برخی از واژه‌هاست، مترجم در حاشیه ترجمه خود، ضمن مقایسه میان نسخ مختلف، ترجمه خود را بر اساس قرائت درست آورده است، چنان‌که در ترجمه جمله کنایی خطبه ۷۳ ملاحظه گردید.

پی‌نوشت‌ها

۱. «العن» و «سب» از جمله واژگان مترادفی هستند که با وجود دلالت و مصادیق خاص، در حوزه معنایی واحد قرار می‌گیرند. هر کدام از این دو واژه با مشتقات مختلف ۸ مرتبه در نهج‌البلاغه به کار رفته‌اند (محمدی و دشتی، ۱۹۸۶/۶ - ۱۱). حساب لعن، از حساب سب و شتم جداست. امام علی (ع) در خطبه ۲۰۶ یاران خود را از سب و دشنام دشمنان در جنگ صفین نهی کرده و می‌فرماید: «إِنِّي أَكْرَهُ لَكُمْ أَنْ تَكُونُوا سَبَّابِينَ» (خطبه: ۲۰۶).
۲. ابن اعرابی گفته است «قَتَلَهُ اللَّهُ» برای دشنام و «قَاتَلَهُ اللَّهُ» برای تعجب به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۹۰).
۳. محمدتقی شوشتری، صاحب کتاب *بَهجُ الصَّبَاغَةِ فِي شَرْحِ نَهجِ البَلَاغَةِ*، در آغاز جلد هشتم شرح خود، برخی از نکوهش‌های امام علیه السلام را در فصلی با عنوان «فِي عَنَابَاتِهِ لِعَمَالِهِ وَغَيْرِهِمْ» گرد آورده و به شرح و ارائه گزارش تاریخی از آن‌ها پرداخته است.
۴. این ترجمه برگرفته از مصرع غزلی از سعدی است.

منابع

قرآن کریم

- ابن اثیر، ضیاء‌الدین (۱۹۳۹)، *المثل السائر فی أدب الکاتب والشاعر*، شرح محمد محی‌الدین عبدالحمید، قاهره، مطبعة مصطفى البابی الحلبي.
- ابن سیده، ابوالحسن بن اسماعیل (۱۹۹۶)، *المختص*، ج ۳، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
- ابن ابی الحدید (۱۹۵۹)، *شرح نهج البلاغة*، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، دار إحياء الكتب العربية.
- ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم بن علی (۱۳۷۵)، *شرح نهج البلاغة*، ترجمه محمدصادق عارف و دیگران، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- احمد بن فارس (۱۹۹۷)، *الصاحبی فی فقه اللغة العربية ومسائلها وسنن العرب فی کلامها*، شرح و تعلیق احمد حسن بسج، بیروت، دارالکتب العلمیة.
- اقبالی، عباس (۱۳۹۶)، «نشانه‌شناسی و تحلیل فرامتنی برخی از کنایات نهج‌البلاغه»، *حدیث‌پژوهی*، سال نهم، شماره هجدهم، صص ۲۵۶ - ۲۳۹.
- انوری، حسن (۱۳۸۲)، *فرهنگ سخن*، تهران، سخن.
- انیس، ابراهیم (۱۹۷۶)، *دلالة الألفاظ*، چاپ سوم، قاهره، مكتبة الانجلو المصرية.
- آفاگل‌زاده، فردوس (۱۳۹۲)، *فرهنگ توصیفی تحلیل گفتمان و کاربردشناسی*، تهران، نشر علمی.
- بن ظافر الشهری، عبدالهادی (۲۰۰۴)، *استراتیجیات الخطاب مقاربة لغوية تداولیة*، بیروت، دارالکتب الجديدة المتحدة.
- پیش‌قدم، رضا و همکاران (۱۳۹۳)، «نگاهی جامعه‌شناختی به کنش‌گفتار نفرین: مقایسه زبان‌های فارسی و انگلیسی»، *فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه*، شماره دوم، صص ۷۱ - ۴۵.

جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۹۹۰)، *تاج اللغة العربية وصحاح العربية*، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین.

چیمن، شیوان (۱۳۹۸)، *معنی کاربردشناختی*، ترجمه محمد رضا بیاتی، تهران، علمی.

خاقانی، محمد (۱۳۷۶)، *جلوه‌های بلاغت در نهج البلاغه*، تهران، بنیاد نهج البلاغه.

ختام، جواد (۲۰۱۶)، *التداولية أصولها واتجاهاتها*، عمان، دار كنوز المعرفة.

خضير، باسم خیری (۲۰۱۷)، *استراتيجيات الخطاب عند الإمام على (عليه السلام) مقارنة دلالية*، كربلاء: مؤسسة علوم نهج البلاغه.

ذبیانی، نابغه (۱۹۷۶)، *دیوان النابتة الذبیانی*، شرح محمد الطاهر ابن عاشور، تونس، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۱)، *محاضرات الأدباء ومحاورات الشعراء والبلغاء*، ترجمه محمد صالح قزوینی، تهران، سروش.

سامرائی، فاضل صالح (۲۰۰۰)، *الجملة العربية والمعنى*، بیروت، دار ابن حزم.

السید، صفوت محمود المتولی (۲۰۲۰)، «لمحات دلالية حول ألفاظ الدعاء الواردة على أسنة العرب»، *مجلة كلية الدراسات الإسلامية والعربية للبنات*، شماره پنجم، جلد ۱۴، صص ۶۶۲ - ۷۴۱.

شاتلورت، مارک و موریلا کاوی (۱۳۸۵)، *فرهنگ توصیفی اصطلاحات ترجمه*، ترجمه فرزانه فرحزاد، غلامرضا تجویدی و مزدک بلوری. تهران، یلدا قلم.

شفیعی کدکنی، محمد رضا (۱۳۷۵)، *صور خیال در شعر فارسی*، چاپ ششم، تهران، آگاه.

صباحی خامنه، لیلا (۱۳۸۹)، «بررسی کنش‌های گفتاری دعا و نفرین در زبان فارسی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه فردوسی مشهد.

صحراوی، مسعود (۲۰۰۵)، *التداولية عند العلماء العرب*، بیروت، دارالطبعة.

عبد، محمد (بی‌تا)، *شرح نهج البلاغه*، بیروت، دارالمعرفة.

عثیمین، محمد بن صالح (۲۰۰۴)، *شرح الأربعین النووية، عنيزة (المملكة العربية السعودية)*، دارالتراث للنشر والتوزيع.

عربی، موسی و مریم اشراق پور (۱۳۹۸)، «تحلیل کاربردشناسی خطبه امام حسن (ع) در باب صلح»، *مجله ادب عربی*، شماره ۲، صص ۱۶۷ - ۱۸۶.

عطار نیشابوری، فریدالدین (۱۳۵۳)، *منطق الطیر*، تصحیح و تعلیق محمدجواد مشکور، تهران، کتابفروشی تهران.

عطارودی، عزیزالله (۱۴۰۴)، *شرح نهج البلاغه* (لشارح مجهول من أعلام القرن الثامن)، تحقیق عزیزالله عطارودی، تهران، بی‌نا.

فراتی، علی اکبر (۱۳۹۶)، «بررسی و نقد سبک‌شناختی مفهوم عبارت «ویل أمه کیلاً بغير ثمن» در نهج البلاغه»، *مجله علوم حدیث*، شماره ۸۶، صص ۵۱ - ۷۴.

قطب‌الدین الراوندی، هبه‌الله (۱۴۰۶)، *منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه*، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.

لاینز، جان (۱۳۹۱)، *درآمدی بر معنی‌شناسی زبان*، ترجمه کورش صفوی، تهران، نشر علمی.

محمدی، سید کاظم و محمد دشتی (۱۳۸۷)، *المعجم المفهرس لألفاظ نهج البلاغه*، قم، مؤسسه تحقیقاتی و فرهنگی امیرالمومنین.

مصطفوی، حسن (۱۳۸۵)، *التحقیق فی کلمات القرآن*، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی.

مغنیه، محمدجواد (۱۹۷۹)، *فی ظلال نهج البلاغه محاولة لفهم جدید*، ط ۳، بیروت، دارالعلم للملایین.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، *گفتار معصومین علیهم السلام*، قم، امام علی بن ابی طالب (ع).

موسوی گرمارودی، علی (۱۳۹۹)، *ترجمه نهج البلاغه*، چاپ دوم، تهران، قدیانی.

میرزایی، پوران و محسن خاتمی (۱۳۹۹)، «نقدی بر ترجمه کتایات در نهج البلاغه (مطالعه موردی «لا أبا لك» و «لا أبا لغيرك»)»، *پژوهشنامه نهج البلاغه*، سال هشتم، شماره ۳۰، صص ۱۱۳ - ۱۳۳.

نرم‌افزار نور علوی، (نسخه ۲).

هاشمی، احمد (۱۳۷۹)، *جواهر البلاغه*، قم، مؤسسه الصادق للطباعة و النشر.

هاشمی‌خوئی، حبیب‌الله (۱۴۰۰ ق)، *منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه*، تصحیح ابراهیم المیانجی، تهران، المطبعة الإسلامية.

بول، جورج (۱۳۹۳)، کاربردشناسی زبان، ترجمه محمد عموزاده مهدیرجی و منوچهر توانگر، تهران، سمت.

Holy Quran

- Abdu, M. (No date), *Explanation of Nahj al-Balaghah*, Beirut, Dar Elmarefah.[In Arabic].
- Aghagolzadeh, F. (2012), *Descriptive Culture of Discourse Analysis and Pragmatics*, Tehran, Elmi Publication.[In Persian].
- Ahmed bin Faris, (1997), Al-Sahibi, *On the Arabic language and its Issues and Arab Traditions in Speech*, explained and commented by Ahmed Hassan Basaj, Beirut, Scientific Books House.[In Arabic].
- Al-Sayed, S.M.A. (2020), "Semantic Glimpses about the Words of Supplication Mentioned in the Arab Languages", *Journal of the College of Islamic and Arabic Studies for Girls*, no. 5, vol. 14, pp. 662- 741.[In Arabic].
- Anis, I. (1976), *Semantics of Words*, 3rd Publication, Cairo, Angelo Egyptian Bookshop.[In Arabic].
- Anvari, H. (2007), *Sokhan Dictionary*, Tehran, Sokhan.[In Persian].
- Arabi, M. & Eshraqpor, M. (2019) "A Pragmatic Analysis of Imam Hassan's Speech on the Peace", *Arabic Literature*, 11 (2) pp 167- 186.[In Persian].
- Atarodi, A. (1983), *Explanation of Nahj al-Balaghah* (by an unknown commentator from the prominent figures of the eighth century), edited by Azizullah Atarodi, Tehran, Bina.[In Arabic].
- Attar Nishabouri, F. (1974), *the Logic of Birds (Mantegh-ul-Teyr)*, corrected and commented by Muhammad Jawad Mashkour, Tehran, Tehran Bookstore.[In Persian].
- Chapman, S. (2019), *Pragmatics*, translated by Mohammad Reza Bayati, Tehran, Elmi Publication.[In Persian].
- Eghbali, A. (2016), "Semiotics and Metatextual Analysis of some Allusions in Nahj al-Balagha", *Hadith Research*, vol. 9, no. 18, pp. 239-256.[In Persian].
- Forati, A.A. (2016), "Stylistic Review and Criticism of the Meaning of the Phrase "Oh Heavens! This Cup is Freely Given, I Wish There was a Container for it" in Nahj al-Balagha", *Journal of Hadith Sciences*, no. 86, pp. 74-51.[In Persian].
- Gile, D. (2014), *Understanding and Teaching Translation*, translated by Fatemeh Mizra Ebrahim Tehrani, Tehran, Ghatreh Publication.[In Persian].
- Hashemi Khoei, H. (1400 BC). *Minhaj Al-Bara'ah in explaining Nahj-al-Balaghah*. Corrected by Ibrahim Al-Myanji. Tehran, Islamic Press.[In Arabic].
- Hashemi, A. (2000), *Jawaher Al-Balaghah*, Al-Sadiq Publication Center.[In Arabic].
- Ibn Maitham Bahrani, K. (1996). *Explanation of Nahj al-Balaghah*, translated by Mohammad Sadegh Aref and others, Mashhad, Islamic Research Foundation.[In Arabic].
- Ibn Sidah, A. (1996), *Al-Mukhassas*, vol. 3, Beirut, Arab Heritage Revival House.[In Arabic].
- Ibn-e-Abi Alhadid (1959), *Describing Nahj-ul-balagha*, Muhammad Abolfazl Ebrahim, Cairo, Arabic Books Revival House.[In Arabic].
- Ibn-e-Asir, Z. (1939), *The Walking Proverb in the Literature of the Writer and Poet*, Muhammad Mohiyeddin Abd-ul-Hamid. Cairo, Mustafa Al-babi Al-Halbi Publication.[In Arabic].

- Jawhari, I. (1990), *The Crown of the Arabic Language and the Correctness of Arabic*, edited by Ahmed Abdel Ghafour Attar, Beirut, Dar Al-Ilm Li'l-Malayeen.[In Arabic].
- Khaqani, M. (1997), *Manifestations of Rhetorics in Nahj al-Balagheh*, Tehran, Nahj al-Balagheh Foundation.[In Persian].
- Khattam, J. (2016), *Pragmatics Its Origins and Trends*, Oman, Dar Knouz Al-Marafa.[In Arabic].
- Khudair, B. (2017), *Discourse Strategies of Imam Ali: a semantic approach*, Karbala, Nahj al-Balaghah Science Foundation.[In Arabic].
- Lines, J. (2012), *An Introduction to Language Semantics*, translated by Koroush Safavi, Tehran, Elmi Publications.[In Persian].
- Makarem Shirazi, N. (2008), *Speeches of the Ma'asums*, Qom, Imam Ali Ibn Abi Talib Publications.[In Persian].
- Mirzaei, P. & Khatami, M. (2019), "Criticism on the Translation of Allusions in Nahj-ul-Balagha (Case study of Phrases"La Aban Lek" and "La Aban Leghirak")", *Nahj-ul-Balagha Research Journal*, vol. 8, no. 30, pp.: 133-113.[In Persian].
- Mohammadi, K. & Dashti, M. (2008), *The Indexed Dictionary of the Words of Nahj al-Balaghah*, Qom, Cultural Institute of Amir al-Muminin.[In Persian].
- Mostafavi, H. (2006), *An Investigation into the Words of the Qur'an*, Tehran, Allama Mostafavi Publication Center. [In Arabic].
- Motahhari, M. (No date), *A Survey into Nahj-al-Balagha*, Tehran, Sadra.[In Persian].
- Mousavi Garmaroudi, A. (2019), *Translation of Nahj-ul-Balagha*, second edition, Tehran, Qadiani Publications.[In Persian].
- Mughniyeh, M.J. (1979), *In the Shadows of Nahj-al-Balaghah, An Attempt for a New Understanding*, 3rd edition, Beirut, Al-Ilm Li'l-Malayyin Publication House.[In Arabic].
- Noor-e-Alavi Application (v. 2).[In Persian].
- Qutbo al-Din al-Rawandi, (1985), *Minhaj al-Baraa fi Sharh Nahj al-Balaghah*, Qom: Library of Ayatollah Marashi al-Najafi. [In Arabic].
- Ragheb Isfahani, H. (1992), *Lectures of Writers and Dialogues of Poets and Rhetoricians*, translated by Mohammad Salih Qazwini, Tehran, Soroush.[In Persian].
- Sabuhi khamene, L. (2010), "Analyses of the cursing and the blessing as speech acts in Persian", Ferdowsi University of Mashhad.[In Persian].
- Sahrawi, M. (2005), *The perspective of Arab scholars on pragmatics*, Beirut, DarTaliya. [In Arabic].
- Samarrai, F.S. (2000), *Arabic Sentence and Meaning*, Beirut: Ibn Zahm House.
- Shafiei Kadkani, M.R. (1996), *Imagery in Persian Poetry*, 6th edition, Tehran, Aghaz. [In Arabic].
- Shuttleworth, M. and Cowie, M. (2006). *Descriptive Encyclopedia of Translation Idioms*. Trans. By Farzaneh Farahzad, Gholamreza Tajvidi and Mazdak Boloori. Tehran, Yalda Ghalam.[In Persian].
- Thebiani, N. (1976), *Diwan al-Nabigha al-Dhibiani*, explained by Muhammad al-Taher Ibn Ashour, Tunisia, The National Company for Publishing and Distribution. [In Arabic].
- Uthaymeen, M. (2004), *Explanation of the Arba-in Al-Noviyah*, Onaizah (Saudi Arabia), Dar Al Thuraya Publication. [In Arabic].
- Yule, G. (1996), *Pragmatics*, Translated by Mohammad Amozadeh Mahdiraji and Manouchehr Tavangar, Tehran, samt.[In Persian].

